

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Život židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy
a Morava v době působení zastupujícího říšského
protektora Reinharda Heydricha (1941–1942)**

Kristýna Legátová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd
Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Život židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy
a Morava v době působení zastupujícího říšského
protektora Reinharda Heydricha (1941–1942)**

Kristýna Legátová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za jeho pomoc a cenné rady, které mi poskytl při vypracování mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

1	ÚVOD	1
2	POZICE ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA	6
2.1	Právní charakter Protektorátu Čechy a Morava.....	7
2.2	Protižidovská politika po zřízení Protektorátu Čechy a Morava.....	8
2.2.1	Nařízení o židovském majetku	9
2.3	Definice židovského obyvatele	10
2.4	Vystěhovalectví	11
3	IZOLACE A KONCENTRACE ŽIDŮ V LETECH 1939–1941....	13
3.1	Přeškolovací tábor Lípa.....	14
4	OD NEURATHA K HEYDRICHOVI.....	16
4.1	Veřejné označení Židů.....	16
4.2	Reinhard Heydrich	17
4.3	Heydrich jako zastupující říšský protektor.....	18
5	PROTIŽIDOVSKÉ PŘEDPISY A NAŘÍZENÍ ZA REINHARDA HEYDRICHA	22
5.1	Deportace	24
5.1.1	Transporty do lodžského ghetta	25
6	TEREZÍN	29
6.1	Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín.....	33
6.2	Terezínské transporty	36
7	ODBOJ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA	39
8	PROTEKTORÁTNÍ TISK A ŽIDOVSKÁ OTÁZKA.....	43
8.1	Židovské listy	44
9	KONFERENCE VE WANNSEE A KONEČNÉ ŘEŠENÍ ŽIDOVSKÉ OTÁZKY	46
10	OPERACE ANTHROPOID A DALŠÍ	49
10.1	Atentát	51
10.2	Heydrichiáda a stanné právo	54
10.2.1	Lidice a Ležáky	56
11	ZÁVĚR.....	58

12 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	61
Nevydané prameny.....	61
Vydané prameny.....	61
Periodika	61
Literatura.....	61
13 RESUMÉ.....	66
14 PŘÍLOHY	68
14.1 Seznam příloh.....	68

1 ÚVOD

Židovské obyvatelstvo se v minulosti muselo vypořádat s mnoha pogromy, pronásledováním a různými postihy. Dělo se tak z důvodů hospodářských, náboženských i rasových. Největší pohromou se pro ně stalo pronásledování a systematické vyvražďování nacisty na přelomu 30. a 40. let 20. století, které přešlo k plánu takzvaného konečného řešení židovské otázky. Záměrem této decimační politiky se stalo vydělení árijské rasy a odstranění rasy „nežádoucí“.

Cílem této práce je zmapovat život židovského obyvatelstva na území Protektorátu Čechy a Morava v době správy zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, a to především v souvislosti s vydáváním protižidovským zákonů a nařízení, které Židy postupně vylučovaly z veřejného života. Tato práce má podat ucelený přehled o jejich životě v nově vzniklém protektorátu, od jejich vyloučení ze společnosti až po jejich smrt v jednom z koncentračních táborů. Autorka předkládá myšlenku, že k pronásledování, utlačování a decimaci Židů docházelo jak před samotným nástupem Reinharda Heydricha, tak i po jeho smrti. Dále se pokusí nastínit vliv konference ve Wannsee na průběh konečného řešení židovské otázky. K ucelenému pohledu na tuto problematiku je zapotřebí zmínit vznik protektorátu a jeho právní vývoj, který se také věnuje vznikajícímu protižidovskému zákonodárství, na které Heydrich později navázal. Nejedná se o kompletní výčet a strukturu nově vzniklého útvaru, nýbrž o nastínění a charakteristiku dané problematiky, která je zde dále rozvíjena. Těžištěm práce jsou opatření a nařízení, která postihují osobní práva a svobody židovského obyvatelstva, dotýkající se jejich majetku a postavení v hospodářském a veřejném životě. Práce si také klade za cíl věnovat se dalšímu osudu Židů po jejich vyloučení ze společnosti. Zaměřuje se tedy na jejich nucené přesídlení, ghettoizaci a deportaci. Pozornost je věnována osobě Reinharda Heydricha a jeho životu, který předurčil vztah k nacismu a budoucímu kariérnímu postupu. Logickým koncem tohoto období se stal atentát na zastupujícího protektora a důsledky tohoto činu, které se projeví v takzvané heydrichiádě směřované proti obyvatelstvu. Okamžitě po atentátu bylo zavražděno několik set Židů v Sachsenhausenu, následné tresty a postihy nebyly určeny jen pro židovské obyvatelstvo, ale pro celý národ. Nacisté zřídili stanné soudy, kterým se věnuje část kapitoly. Projevy antisemitismu se dále projevovaly i po smrti Heydricha.

První reakcí se stal transport Židů označený jako „AaH“ (Attentat auf Heydrich), který okamžitě odvezl židovské vězně do různých koncentračních táborů. Pro komplexnější pochopení a dopady samotné heydrichiády se poslední část věnuje nejdrastičtějšímu aktu, kterým se stalo vypálení Lidic a Ležáků.

Práce je chronologicky členěna do devíti kapitol. První se zabývá vznikem Protektorátu Čechy a Morava, právní úpravou nově vzniklého celku, především ve vztahu k židovskému obyvatelstvu. Pro přehlednost se dále dělí do několika podkapitol. Pozornost je věnována vymezení pojmu Žid a nařízení o židovském majetku, které se stalo prvním z větších zásahů do lidských práv. Závěr se zabývá otázkou vystěhovalectví.

Druhá kapitola líčí pokus o koncentraci a izolaci Židů. Před plány na vznik uzavřených sídlišť a jejich ghettoizaci upřednostnili nacisté zákon o nájemních vztazích s Židy, který umožňoval plánované přesídlování tohoto obyvatelstva. Uvolňování bytových prostorů árijským obyvatelům podnítilo vznik sběrných táborů. Jedním z příkladů takového tábora se stal zámek Krásný Les určený pro práce neschopné. Součástí je podkapitola zabývající se takzvaným přeškolovacím táborem v Lípě. Mezi hlavní cíle pobytu patřilo učení se manuální a zemědělské práci, nicméně Lípa se stala internačním a pracovním táborem, který Židy zbavoval jejich práv a svobod.

Další kapitola se věnuje osobě Reinharda Heydricha. Pro větší přehlednost je dělena do více částí, které zachycují změnu ve vedení protektorátu. První se týká označení Židů, zmíněn je původní plán protektora Konstantina von Neuratha, i plán nový, který prosadil jeho nástupce – zastupující říšský protektor Heydrich. Nepostradatelnou součástí práce je část, která se zabývá samotným životem Reinharda Heydricha a jeho cestou do vedení protektorátu. Autorka se snaží o nastínění jeho vztahu k Židům před samotným nástupem do funkce v protektorátu. O jeho působení v této funkci pojednává následující podkapitola.

Následně je rozebrána nová vlna protižidovských předpisů, kterou doplňují informace o deportacích. Pozornost se zaměřuje především na první transporty do Lodže a na místní ghetto. Lodž měla představovat pouhou přestupní stanicí před dalšími deportacemi na východ. Toto ghetto se stalo i místem, kam směřovaly lidické děti po vypálení jejich domovů.

Pátá kapitola pojednává o vzniku a poslání Terezína. Autorka se věnuje otázce vzniku takového typu tábora na území protektorátu. Pro plynulejší uskutečnění

transportů potřebovali nacisté zřídit v protektorátu židovský tábor, který by sloužil pro koncentraci vězňů, ale také jako přestupní stanice pro další transporty. Jako vhodné místo se jevil právě Terezín. Popsán je vznik samotného ghetta, jeho vývoj i život v něm. Součástí jsou podkapitoly zabývající se výchovou a vzděláním židovských dětí v protektorátu i v Terezíně a transporty z ghetta.

Další téma se týká odboje v protektorátu, pro ucelený přehled jsou nastíněny různé cesty odboje, v němž mnohdy spolupracovali lidé různých ras a vyznání. Jednalo se o případy jednotlivců, ale i organizovaných skupin. S počátkem okupace v roce 1939 se pojí i vznik různorodých lokálních odbojových hnutí, jako reakce a nesouhlas se vznikem protektorátu. Jedním z měst, kde vzniklo několik takových uskupení, byl Uherský Brod, kde se členové židovské organizace spojili s ostatními nežidovskými obyvateli a převáděli uprchlíky přes hranice. Tyto akce zastřešovala organizace Hechaluc (mládežnická sionistická organizace). Jedním z dalších příkladů je odbojová činnost Josefa Fischera, Miloše O. Bondyho, který prchl pro svůj židovský původ ze země, nebo Schmoranzovy skupiny působící v tisku.

Dále práce zmiňuje protektorátní tisk, jeho vztah k židovské otázce a prezentace oficiálních nařízení pro protektorát. Následuje periodikum Židovské listy, jeho náplň a charakteristika.

Předposlední kapitola je věnována konferenci ve Wannsee a plánu na konečné řešení židovské otázky, který zde byl připraven. Pozornost je zaměřena na jediný dochovaný záznam z konference a průběh jednání. Hlavní otázkou zůstává, zda byla tato konference přelomem v systematické likvidaci židovského obyvatelstva či nikoli.

Závěrečná devátá kapitola pojednává o konci Heydrichova života v souvislosti s odbojovou činností z Londýna a její přípravou na atentát. Pro ucelenější výklad těchto událostí považuji za vhodné zmínit také ostatní operace související s odbojovou činností i samotnou operací ANTHROPOID. Z téhož důvodu doplňují závěr této práce následky atentátu na zastupujícího protektora.

Při psaní této diplomové práce bylo třeba využít metody přímé, diachronní a progresivní. Metoda přímá napomohla k shromáždění dostatku informací k tomuto tématu, diachronní metoda pak ucelila soupis chronologických událostí. Autorka se rozhodla pro označení termínu Židé použít velké písmeno, a to z důvodu pojetí této skupiny obyvatelstva ve smyslu národnostním.

Práce využívá převážně českých zdrojů, kterých je díky popularitě tohoto tématu

dostatečné množství, autorka si je vědoma, že na toto téma byly zpracovány bakalářské a diplomové práce. Kromě odborných publikací jsou také využity materiály z Archivu Židovského muzea v Praze. Presentovány byly například statistické údaje o pohybu židovského obyvatelstva v protektorátu vycházející z fondu „Dokumenty persekuce“. Z dalšího fondu „Terezín“ práce předložila počty příchozích a odchozích vězňů v rámci ghetta. Jedním z hlavních dokumentů se stalo nařízení o označení šesticípou hvězdou. Stěžejním zdrojem se stala kniha od historika Miroslava Kárného „*Konečné řešení*“: *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Autor se zabývá osudem židovských vězňů, jejich životem v ghettech a politickou situací v protektorátu. Dalším neocenitelným zdrojem se staly knihy od Heleny Petrův *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)* a *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Tato díla napomohla k všeobecné charakteristice života v protektorátu a fungování celého systému protizidovské politiky. Problematikou stanného práva, soudů a výjimečného stavu se zabírá především kniha od Františka Vaška a Františka Štěpánka *První a druhé stanné právo na Moravě (1941–1942)*. Studium dokumentů vydaných v době působení Heydricha podpořila kniha *Heydrichova okupační politika v dokumentech* od Lenky Linhartové, Vlasty Měšťánkové a Jaroslavy Milotové. Dále ji doplnilo dílo *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: Dokumenty* od Heleny Krejčové, Jany Svobodové a Anny Hyndrákové.

Hlavní materiály pojednávající o přeškolovacím táboře v Lípě byly čerpány z knihy *Přeškolovací tábor Lípa: součást nacistického plánu na vyvraždění Židů* od Aleny Jindrové. Tato kniha popisuje osudy místních obyvatel a zřízení tábora. Jako jedna z mála publikací se tímto tématem zabývá. Stěžejními knihami pro nastudování vzniku a fungování ghetta v Terezíně se staly knihy od Miroslava Kryla *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944*, dále *Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín* od Dany Kasperové a *Denní rozkazy rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941–1945* od Anny Hyndrákové, Raisy Machatkové a Jaroslavy Milotové. Doplněny byly knihou od Hanse Günthera Adlera *Terezín 1941–1945: Tvář nuceného společenství*, jež je považována za jeden ze základních spisů o životě v Terezíně.

Kapitola o odboji se opírá o fakta získaná především z titulů od Václava Kurala *Osobnost docenta Josefa Fischera v českém odboji*, dále pak od Evy Kalousové-Hanákové *Cesta ke svobodě (ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty)*

a také od Jana Gebharta *Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava*. Navazující téma nastiňuje funkci protektorátního tisku a Židovských listů, informace čerpá od Jaroslavy Milotové *Protektorátní tisk a „židovská otázka“* a od Ruth Bondyové *Kronika zavírajících se bran: Jüdisches Nachrichtenblatt – Židovské listy (1939–1945)*.

Stěžejním zdrojem pro kapitulu o konferenci ve Wannsee se stala kniha od Richarda Seemanna *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. Dále pak dílo od Marka Rosemana *Setkání ve vile u jezera: konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Další informace o plánu pro konečné řešení jsou čerpány od Edouarda Hussona *Heydrich: konečné řešení židovské otázky*.

V kapitole o atentátu autorka čerpá z Calluma MacDonalda *Úder z Londýna: Atentát na obergruppenführera SS Reinharda Heydricha a Hellmuta Haasise Smrt v Praze: atentát na Reinharda Heydricha*. Kniha od Zdeňka Plachého – *Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády* se věnuje heydrichiádě, kterou popisuje den po dni.

2 POZICE ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Zásadní státoprávní změnou v existenci Česko-Slovenské republiky se stalo vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Došlo k tomu na základě výnosu vůdce a říšského kancléře, který vyšel v platnost 16. března 1939. Oblasti obsazené německými vojsky zůstaly pod ochranou Německé říše. Vydání výnosu o přiřazení země nebylo obvyklé. Jiná území, jako například Ostmark, byla k říši připojena na základě zákona.¹

Nový výnos přednesl Joachim von Ribbentrop v rozhlase a následně byl i s projevem přeložen pro okamžitou publikaci v tisku: „*Jeho znění pak vyšlo jednak v říšském zákoníku I, č. 47 a ve Sbírce nařízení (Věstníku) pro Čechy a Moravu (Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren) v čísle 2, vydaném dne 21. března, jednak ve Sbírce zákonů a nařízení vydávané v Praze jako pokračování Sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské pod č. 75 ze dne 17. března 1939 a v Úředním listě č. 65 ze 17. března 1939.*“² Výnosem je dále ustanovena protektorátní vláda v čele s hlavou autonomní správy protektorátu, státním prezidentem se stal Emil Hácha. Po zániku stran vzniklo Národní souručenství chápáné jako národní solidarita.³ I přes autonomní správu byla rozhodnutí vázána na zájmy Říše, a to prostřednictvím říšského protektora. Jeho postavení ukotvilo další říšské nařízení, podřízen byl přímo vůdci jako jediný reprezentant a pověřenec Říše. Tuto funkci jako první zastával bývalý říšský ministr zahraničí Konstantin von Neurath, který měl oslovit české konzervativní kruhy, jako protektor omezoval moc zákonodárnou, výkonnou i soudní. Později ho Adolf Hitler označil za příliš nerozhodného a málo razantního, a tak na jeho místo nastoupil, jako zastupující říšský protektor, Reinhard Heydrich.⁴ Do května 1942 byl ve všech záležitostech podřízen pouze vůdci: „*Hitler zvláštním nařízením udělil Göringovi právo, aby v rámci svých úkolů pověřence pro čtyřletý plán uděloval směrnice říšskému protektorovi, ačkoliv dosud měl takové právo jedině on sám.*“⁵ Protektorátní úřady

¹ PETRŮV, Helena, *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2011, s. 23.

² Tamtéž, s. 18–19.

³ SOBOTA, Emil, *Co to byl protektorát*, Praha 1946, s. 44–47.

⁴ KVAČEK, Robert, *Atentát na Reinharda Heydricha v souvislostech*. In: *Český časopis historický* 111, 2013, 2, s. 271.

⁵ KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Praha 1991, s. 260.

musely odevzdávat ke kontrole veškerou korespondenci a dále musely předkládat návrhy zákonů či správní předpisy. Do vysokých funkcí nacisté dosazovali německé úředníky a všichni čeští úředníci museli ovládat německý jazyk.⁶

2.1 Právní charakter Protektorátu Čechy a Morava

Sama okupace nerušila ústavu země, nicméně ji potlačila a popírala. Namísto demokracie se uplatnily principy autoritativnosti a diskriminace. Do popředí se dostal vůdcovský princip, a upozadil tak princip svrchovanosti lidu. Dalším popřením ústavy se stalo vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v čele s autonomní správou, namísto demokratické republiky v čele s prezidentem, čímž došlo k porušení nedílnosti republiky. Protože nemohl být zvolen prezident Česko-Slovenské republiky, nemohla být jmenována ani vláda a vládní moc zanikla již 16. března 1939. Nejvíce byla v ústavě porušována hlava pátá o právech a svobodách a též následující šestá, pojednávající o ochraně rasových i národnostních menšin. Popírání autonomie se projevilo ve všech oblastech, například odebráním protektorátní vojenské ochrany (tu zajišťovala Říše) či podřízeností telekomunikací a pošty, které spadaly pod bezprostřední kontrolu německé správy. Protektorát byl přidružen k celnímu území Říše a zákonným platidlem se stala protektorátní koruna.⁷

Na základě zákona o říšských občanech se němečtí obyvatelé protektorátu stali příslušníky německého národa. Pokud tito obyvatelé žili na území Protektorátu Čechy a Morava, platila pro ně i práva státních příslušníků protektorátu, podléhali však německé soudní pravomoci. Dále se na ně vztahovala ustanovení na ochranu německé krve a cti a 16. března 1939 pro německé příslušníky protektorátu nabyly platnosti i norimberské rasové zákony. Ze zbytku obyvatelstva se stali příslušníci Protektorátu Čechy a Morava.⁸

---

⁶ PETRŮV, Helena, *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*, Praha 2000, s. 13–23.

⁷ Tamtéž, s. 15–18.

⁸ EMMERT, František, *Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v expanzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1935–1945*. In: *Moderní dějiny* 22, 2014, 2, s. 141–153.

2.2 Protižidovská politika po zřízení Protektorátu Čechy a Morava

V době vzniku Protektorátu Čechy a Morava žilo na jeho území 118 310 obyvatel hlásících se k židovskému vyznání.⁹ Protektorátní vláda navázala na již dříve projevený antisemitismus druhé republiky, a to především kvůli židovskému majetku. Již na své první schůzi začala projednávat protižidovská opatření. Vláda zakázala praxi židovským lékařům či advokátům. Projednávala s průmyslovými organizacemi návrh na odstranění „neárijců“ z vedoucích pozic a vyslovila souhlas pro vydávání nálepek, které by sloužily k označení árijských obchodů.¹⁰ Dne 21. března 1939 vláda schválila nařízení o správě hospodářských podniků, které nařizovalo dosazení důvěrníka do vedení. Za neárijský podnik byl považován ten, který vlastnil či vedl Žid. Tím rostl zájem o správce árijského původu. V reakci na snahu protektorátní vlády zabírat židovský majetek vydala okupační vláda nařízení, které zakazovalo obchod s židovským majetkem.¹¹ Kompetence v otázce arizace přešly již od začátku pod správu Říše. Protektorátní vláda pokračovala dále ve vydávání nařízení směřovaných proti židovskému obyvatelstvu. Tento proces arizace byl provizorní, bylo nutno podstoupit právní úpravy, což dále souviselo s vymezením termínu neárijec, tedy Žid.¹²

Již v březnu 1939 vydala protektorátní vláda nařízení o dozoru nad hospodářskými podniky. Vycházela také opatření k ochraně měny, tedy evidence židovského majetku. Dalším mezníkem separace Židů z veřejného života se stal i plán provozu veřejných pohostinství tak, aby lidé nepřicházeli do kontaktu s Židy. Pozdější vyhláška umožňovala Židům přístup do hostinců pouze tehdy, pokud měly oddělený provoz pro Židy. Ve veřejných službách, jako byly nemocnice, starobince či lázně, měl být zaveden oddělený provoz. Vyhláška ze 14. srpna 1939 podrobně upravila omezení styku nežidovského a židovského obyvatelstva v Praze. Nařízeno bylo i označení židovských obchodů – Jüdisches Geschäft.¹³ Protektorátní tisk „Český směr“ vydal článek pojednávající o vyřazení Židů z hospodářského života, tento plán měl započít u textilního maloobchodu, obuvi a v obchodech s koženým zbožím. Dále článek hovořil

---

⁹ SEEMANN, Richard, *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008, s. 78.

¹⁰ KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení“: *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991, s. 24.

¹¹ KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení židovské otázky“ v *Čechách a na Moravě*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 46–56.

¹² PETRŮV, *Zákonné bezpráví*, s. 58–64.

¹³ Tamtéž, s. 89–90.

o vedení podniku: „*Podnikům, které jsou v židovských rukou a mají židovské vedení, může býti odňato vedení podniků. V těchto oborech výroby, které jsou nutné a nezbytné v zájmu zásobování obyvatelstva a slouží celkové hospodářské politice Říše, může býti schválením Říšského protektora i nadále podnik schválen a veden, ovšem jen tehdy, bude-li převeden do vlastnictví arijců.*“¹⁴

Židé byli vylučováni z veřejného života, lékaři, advokáti či soudci nesměli již od jara 1939 vykonávat svá zaměstnání. Otázka propouštění židovských zaměstnanců v protektorátu byla ošetřena říšskou normou ze dne 23. října 1939, která stanovila, že smlouva může být vypovězena k prvnímu dni následujícího měsíce. Po ukončení pracovního poměru zanikly nároky na jakékoli platy či náhrady.¹⁵

2.2.1 Nařízení o židovském majetku

Říšský protektor vydal 21. června 1939 nařízení o židovském majetku: „*Židům, židovským podnikům a židovským osobním sdružením jest dovoleno nakládati nemovitostmi, právy na nemovitostech, hospodářskými závody a podíly na nich, cennými papíry všeho druhu, jakož i propachtovati pozemky a hospodářské závody a převáděti pachtovní práva tohoto druhu jen se zvláštním písemným schválením. Totéž platí pro závazek k nakládání jmenovanými předměty.*“¹⁶ Uplatňována byla kritéria vycházející z norimberských zákonů. Toto nařízení zasadilo židovskému obyvatelstvu jednu z největších ran a znamenalo omezení jejich práv ve veřejném životě. Protektor měl právo zajistit osobu, která by spravovala majetek a zároveň ji i odvolat. Nařizoval povinnost ohlásit držbu drahých kovů, jejichž soupis provedla Národní banka pro Čechy a Moravu, židovskými majiteli.¹⁷ Do 31. července 1939 byli Židé povinni přihlásit své zemědělské podniky u zemského rady a nahlásit u Národní banky množství drahých kovů v jejich držení. Při nesplnění těchto předpisů hrozila pokuta, vězení či zabavení majetku. Nařízení později doplnily prováděcí výnosy.¹⁸

Po dosazení nucených správců do židovských podniků bylo nyní Židům

---

¹⁴ Český směr, 17. 2. 1940, XLII/7.

¹⁵ PETRŮV, *Právní postavení Židů*, s. 74–76.

¹⁶ SEEMANN, s. 111.

¹⁷ Tamtéž, s. 59–74.

¹⁸ KÁRNÝ, Miroslav (ed.), *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939–1945: protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku*, Praha 2001, s. 16–17.

zakázáno svobodně nakládat se svým majetkem. Samotná definice arizace vedla k široké germanizaci českých podniků. Neurath tímto krokem upevnil monopol okupačních úřadů v otázce židovského majetku. Vymezením židovského obyvatelstva se vytvořila skupina, jež se stala obětí „konečného řešení židovské otázky“.¹⁹

2.3 Definice židovského obyvatele

Vláda vydala návrh na vyloučení židovského obyvatelstva z veřejného života a Židé byli označeni za neplnoprávné obyvatele protektorátu. Nemohli pracovat v soudnictví, školství, jako lékaři či advokáti nebo jako členové Národního souručenství. Výjimkou se stal omezený počet učitelů a lékařů určených pro péči v jejich komunitě. Židem byla osoba pocházející ze čtyř židovských prarodičů: „*Výjimku tvořily osoby, u kterých alespoň jeden z jejich rodičů a ona sama nebyli v době po 1. listopadu 1918 členy židovské náboženské obce a nevstoupili do manželství s židovskou osobou.*“²⁰

Formulace se později poupravila, osoba pocházející nejméně z tří úplně židovských prarodičů byla považována za Žida, také míšenec se dvěma židovskými prarodiči, přihlásí-li se k židovské náboženské obci či uzavře se Židem sňatek. Definice pojmu se později znovu vyvíjela.²¹ Celkem vznikly čtyři úpravy definice, které se lišily pouze nepatrně: „*První definici obsahovalo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. června 1939, druhou upravovalo vládní nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě, třetí byla původní definice z prvního prováděcího nařízení k zákonu o říšském občanství, recipovaná v § 2 třetího nařízení k zákonu na ochranu německé krve a německé cti. Čtvrtou stanovilo protektorátní vládní nařízení, kterým se vydávají další předpisy o Židech a židovských míšencích.*“²²

Společným bodem všech definic se stal rasový základ, náboženská příslušnost pouze napomáhala k určení rasové příslušnosti prarodičů a míšenců. Osoba označená jako míšenec prvního stupně měla dva židovské prarodiče, ale sama nebyla označena za příslušníka této skupiny, jelikož se nestala členem židovské náboženské obce ani neuzavřela s takovou osobou sňatek. Míšencem druhého stupně se stala osoba, jež měla

---

¹⁹ SEEMANN, s. 79.

²⁰ KÁRNÝ, „*Konečné řešení*“: *Genocida*, s. 30.

²¹ Tamtéž, s. 32.

²² PETRŮV, *Zákonné bezpráví*, s. 178.

pouze jednoho prarodiče židovského vyznání.²³

2.4 Vystěhovalectví

Před vznikem Protektorátu Čechy a Morava existovalo 136 židovských náboženských obcí sdružených do Zemských svazů a nespočet spolků, které byly po vzniku protektorátu zrušeny. V čele Rady židovských náboženských obcí stál Emil Kafka s tajemníkem Františkem Weidmannem.²⁴

Počátečním cílem protižidovské politiky v protektorátu se stalo vystěhovalectví. To bylo ovlivněno diskriminací Židů, jejich vyloučením z veřejného života, zabíráním majetku a terorizováním. Centrem pozornosti byla říšská vystěhovalecká ústředna, a to ihned po jejím založení v lednu 1939, v čele s Reinhardem Heydrichem. Zabírání židovského majetku posilovalo moc bank a německého průmyslu, jejich kapitál rostl především zásluhou gestapa, které vyměňovalo povolení k vycestování za předání správy jejich majetku do rukou německých bank. Počet emigrantů však přišel okupačním úřadům nedostačující. Důvodem se stala velká emigrační vlna z Německa a Rakouska a odhodlanost některých židovských rodin zůstat na území protektorátu a nepředat svůj majetek do rukou okupantů.²⁵

Překážky v emigraci měla řešit nově ustanovená Ústředna pro židovské vystěhovalectví, která vznikla v červenci 1939. V jejím čele stál Walter Stahlecker – velitel bezpečnostní policie. Tato ústředna spolupracovala s berlínskou, jež zastupoval Adolf Eichmann. Napjatá mezinárodní situace však zpomalila odchod židovského obyvatelstva do emigrace. V důsledku této situace začaly vznikat myšlenky soustředění Židů v protektorátu (původně za účelem hromadného vystěhování). Jako první odjel otec rodiny, ten měl v Praze vyřídit potřebnou dokumentaci, rodina mezitím měla rozprodat majetek a přesunout se do Prahy za ním. Židovští továrníci protestovali, radikálové vyvolávali potyčky, ale hlavním důvodem pro zastavení tohoto plánu bylo vypuknutí války a nemožnost volné migrace. Po znovuoobnovení této akce se vyskytl problém finanční, vystěhovalci totiž museli zaplatit daň a další poplatky s tím spojené.²⁶

---

²³ Tamtéž, s. 179.

²⁴ Tamtéž, s. 160.

²⁵ KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 34.

²⁶ Tamtéž, s. 34–38.

Velkým zásahem pro židovskou náboženskou obec bylo nařízení z března 1940, které nařídilo Židovské náboženské obci v Praze kontrolu nad ostatními obcemi a koordinaci Židů ve vystěhovaleckém plánu. Stala se tak vykonavatelem nacistických cílů. Vedla statistická data o svých členech, ale i o Židech spadajících pod norimberské zákony, vybírala daně a dávky. Soupisy představovaly podklady pro emigraci, pracovní nasazení i pozdější deportace.²⁷

O záchranu židovských dětí se zasloužil Nicholas Winton, který vypravil první záchranný transport do Anglie. Od jara do podzimu 1939 se mu podařilo zachránit téměř 700 dětí. Jeho poslední transport po zahájení války již nevyjel a většina dětí z tohoto vlaku se stala obětí holocaustu.²⁸

Prvním pokusem o deportaci byl transport známý jako Akce Nisko, jehož cílem se stalo vybudování přeškolovacího tábora na východě. Vybráni byli Židé z Moravské Ostravy, Katovic a Vídně. Šlo o muže od 17 do 70let, kteří odjeli budovat tábor. Nevhodné vězně zahnali nacisté za demarkační linii se Sovětským svazem. Pokud nezemřeli hladem, byli pochyťáni a odvezeni do gulagů. O něco později odjel i druhý transport, který měl být původně ženský. Po ohlášení transportu došlo k útěku Židů, kteří nechtěli do transportu. Zadržené ženy a děti nacisté propustili, muže zařadili do druhého transportu. Nisko nebylo táborem likvidačním, ale posloužilo jako zkouška hromadných deportací a systému fungování ghatt či dalších táborů. Jeho existence zanikla na jaře 1940 a zbylí vězni se mohli navrátit domů.²⁹

---

²⁷ PETRŮV, *Zákonné bezpráví*, s. 160–163.

²⁸ SEEMANN, s. 80–81.

²⁹ KÁRNÝ, „*Konečné řešení*“: *Genocida*, s. 39–47.

3 IZOLACE A KONCENTRACE ŽIDŮ V LETECH 1939–1941

Okupační režim pokračoval v omezování práv a svobod židovského obyvatelstva, což mělo za následek jejich vzrůstající emigraci. Například v říšské župě Sudety: „Z přibližně 24 500 tamních Židů (stav v roce 1930) zjistili nyní říšští ščítači lidu už jen 2 400 osob.“³⁰ I přes rozvíjející se plány na ghettoizaci Židů byl prozatím upřednostněn zákon o nájemních vztazích s Židy z dubna 1939, který umožňoval plánované přesídlování tohoto obyvatelstva a vytvoření takzvaných „židovských domů“. Zákon zajistil majiteli nemovitosti právo k vypovězení nájemní smlouvy, zároveň přikazoval židovským rodinám vlastnicím obytné prostory, aby zde ubytovali tyto rodiny bez vlastního bydlení. Uvolňování bytových prostorů árijským obyvatelům podnítilo vznik sběrných táborů pro Židy. V okolí Ústí nad Labem vytvořilo gestapo sběrný tábor pro práce neschopné Židy. Vybrán byl zámek Krásný Les, který dříve sloužil jako tábor pro francouzské válečné zajatce. Jelikož byl zámek zchátralý a neobyvatelný, deportovalo sem gestapo dvanáct židovských dělníků, kteří měli provést alespoň minimální rekonstrukci. Deportace započaly během podzimu 1941. Základním kritériem pro přesídlení se stal věk. Pobývalo zde okolo 40 obyvatel starších 76 let. Další pokusy o přesídlení Židů se uskutečnily v Dlažkovicích a České Lípě.³¹ Moravští Židé byli koncentrováni do Uherského Brodu, který se později stal střediskem deportací. Od roku 1941 se zde soustřeďovali židovští obyvatelé z Uherského Hradiště a okolí, následovalo vypálení synagogy a vrcholem pronásledování se staly tři deportace do Terezína v lednu 1943.³²

K evidenci Židů přispělo i označení „J“ (Jude) v jejich pasech a předpisy o jménech nakazující užívat další křestní židovské jméno, pro ženy „Sára“ a muže „Izrael“. Od září 1941 byli označeni žlutou šesticípou hvězdou s nápisem „Jude“. Při protestech u úřadů je zastupovali konzulenti, například na sudetoněmecké území

³⁰ OSTERLOH, Jörg, *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010, s. 378.

³¹ Tamtéž, s. 378–387.

³² KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, *Cesta ke svobodě (ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty)*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha 2007, s. 62–66.

připadali tři. Konzulenti byli pod neustálým dohledem a tlakem. S označením Židů se spojovalo i udávání, jehož nejčastějším obviněním se stalo hanobení rasy. Norimberské zákony jim zakazovaly sexuální mimomanželské styky s árijci. V říšské župě Sudety vzniklo zvláštní soudnictví nacistické justice již na podzim 1938, po roce 1940 vznikly ještě zvláštní soudy (Sondergerichte), které ukládaly mimo jiné i přísné tresty za hanobení árijské rasy. Další žaloby se často týkaly devizových přečinů, hospodářských deliktů či nesplnění ohlašovací povinnosti. Zveřejňování zpráv o židovských přestupcích mělo v obyvatelstvu vyvolat nenávist a zároveň zastrašit ostatní Židy.³³

Židé byli odsouzeni k nuceným pracím v izolaci, a to především ve stavebnictví, průmyslu či výjimečně v zemědělství. Zde mohli pracovat pouze v krajní nouzi. V srpnu 1941 nacistický aparát vydal výnos o začlenění Židů do práce na základě lékařského vyšetření. Nasazování pak byli na stavby silnic, do kamenolomů, dolů či pískoven. Zaměstnavatel musel zajistit oddělené prostory od ostatních zaměstnanců. Nasazení každé židovské pracovní skupiny schvalovala Ústředna pro židovské vystěhovalectví. Podniky je nerady zaměstnávaly kvůli zvýšené pozornosti gestapa, dalším důvodem se stalo těžké přizpůsobení se starších ročníků těžké práci a zvýšené finanční náklady na zařízení odděleného provozu. V listopadu 1941 vyšel zákaz zaměstnávání Židů v potravinářství a zemědělských výrobních podnicích. Nejdlejší existenci měl přeškolovací tábor v Lípě, jímž prošlo před svým transportem do Terezína několik tisíc osob.³⁴

3.1 Přeškolovací tábor Lípa

V roce 1940 byl zřízen v protektorátu jediný přeškolovací tábor, a to nedaleko Havlíčkova Brodu, v obci Lípa. Na území dnešní České republiky fungovalo nejvíce pracovních táborů v Sudetech, ve vnitrozemí vznikly tábory nejen pro Židy, ale i pro zajatce či trestance. Přeškolovací tábor Lípa (Umschulungslager Linden) se stal internačním a pracovním táborem, který Židy zbavoval práv a svobod. Hlavním cílem bylo naučit je manuální a zemědělské práci. Po celou dobu existence, tedy od roku 1940 do roku 1945, spadal tábor, stejně jako Terezín, pod správu Ústředny pro židovské

---

³³ OSTERLOH, s. 390–404.

³⁴ KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 68–71.

vystěhovalectví. Terezín byl nejznámějším táborem v Protektorátu Čechy a Morava „označovaný nacistickými orgány jako ghetto a později ještě eufemističtěji jako židovské sídliště (*Jüdisches Siedlungsgebiet*)“.³⁵

Prvním transportem v červenci 1940 přijelo do Lípy okolo 26 osob. Skupinu mužů z tohoto transportu zde připravovali na emigraci do Palestiny. Zanedlouho po propuštění z tábora je však čekal další transport do Terezína, Lodže či na východ. Židé zde většinou strávili 3 měsíce, poté byli vyměněni. Od února 1941 se snížila četnost transportů a prodloužila se doba pobytu. Hlavním cílem se stalo oddělení židovského obyvatelstva a jeho příprava na život v Terezíně, nikoli Palestině.³⁶ Tábor nebyl obehnan drátem, vězni se však mohli pohybovat pouze uvnitř tábora. Příchozí pošta nebyla omezena, odeslat však vězni mohli jen dva dopisy týdně. Jídlo dozorcí dělili za pomoci přidělových lístků. Pracovní oblečení si vězni museli zajistit sami. Pracovní režim fungoval stejně jako v jiných táborech. Po ranním nástupu následovalo rozřazení do pracovních skupin a pozic. Nejpočetnější skupinou byli pracovníci na polích, takzvaní „landáci“. Týdenní mzda činila dvanáct korun, za kterou si muži kupovali známky či hygienické potřeby. Lípa se stala předeheurou pro další cestu koncentračními tábory, kterou většina lidí nepřežila.³⁷ Plnou kapacitu tábora (400 osob) se nikdy nepodařilo naplnit. Od roku 1942 zde pracovalo okolo 150 osob, po roce 1943 zde pobývalo kolem 80 vězňů. V únoru 1945 byl vypraven poslední transport z Lípy do Terezína.³⁸ Celkem nacisté vypravili do přeškolovacího tábora 33 transportů „o celkovém počtu 1 177 osob a z Lípy odjelo 22 transportů s 1 255 osobami“.³⁹

---

³⁵ JINDROVÁ, Alena, *Přeškolovací tábor Lípa: součást nacistického plánu na vyvraždění Židů*, Havlíčkův Brod 2009, s. 13.

³⁶ Tamtéž, 45–52.

³⁷ Tamtéž, s. 83–91.

³⁸ KÁRNÝ, „*Konečné řešení*“: *Genocida*, s. 71.

³⁹ JINDROVÁ, s. 96.

4 OD NEURATHA K HEYDRICHOVI

4.1 Veřejné označení Židů

Nejaktuálnějším problémem, kterým se zabýval státní tajemník Úřadu říšského protektora Karl Hermann Frank, zůstávala židovská otázka. Frank navrhl veřejné označení Židů, kteří budou povinni nosit pásku na ruce. Jelikož rozhodnutí bylo v pravomoci říšského protektora, obrátil se Frank na Neuratha, který obratem s označením souhlasil. K označení Židů páskami již nedošlo, jelikož mezi tím Hitler pověřil Reinharda Heydricha vydáním nařízení o povinnosti nosit žlutou šesticípou hvězdu.⁴⁰ Nařízení ze dne 1. září 1941 se vztahovalo na Židy starší 6 let: „Židé jsou povinni nositi označení na levé straně prsou, asi ve výši srdce, vždy viditelná a pevně přišitá.“⁴¹ Na černě lemované hvězdě velikosti dlaně stálo „Jude“. K nařízení se vztahovaly i výjimky: „Nařízení neplatilo pro židovského manžela žijícího ve smíšeném manželství, pokud byli z manželství potomci, kteří neplatili za židy[sic], a to ani tehdy, když manželství již nestávalo, nebo když jediný syn padl v současné válce.“⁴² Židům též nařízení zakazovalo opouštět svá bydliště bez příslušného povolení a nosit řády či čestné odznaky. Porušení se trestalo pokutou či vězením.⁴³

Policejní obdržela upozornění, aby zabránila násilnostem na označených Židech. Zároveň byla potvrzena všechna protižidovská nařízení vydaná do září 1941. Proti bouři nevole vydal Heydrich ihned po svém nástupu výnos, který nařizoval uzavření všech synagog a židovských modliteben. Nařízení zahrnovalo trest pro Čechy, kteří projevíli sympatie s Židy, a to formou uvěznění v koncentračním táboře. Protižidovská politika směřovala k takzvanému „konečnému řešení“.⁴⁴

---

⁴⁰ KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 72.

⁴¹ Archiv židovského muzea (dále jen AŽM), Dokumenty persekuce, kt. 15, Policejní nařízení o označení Židů, Praha 26. 9. 1941.

⁴² KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 73.

⁴³ JURÁŠEK, Stanislav, *Předpisy o židovském majetku a další předpisy Židů se týkající*, Praha 1942, s. 118.

⁴⁴ KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 73–75.

4.2 Reinhard Heydrich

Reinhard Heydrich se narodil v roce 1904 do hudební rodiny. Jeho otec Bruno se stal úspěšným operním zpěvákem, později i skladatelem a učitelem hudby. Oženil se s Elisabeth, dcerou ředitele drážďanské hudební školy, společně pak žili v Halle. Reinhard pocházel ze tří sourozenců. Po první světové válce přišla rodina na mizinu. Heydrich se po dokončení gymnázia rozhodl nastoupit k námořnictvu, nebyl zde ale oblíben, proto se rozhodl vynikat v náročných sportech. V šermu se vypracoval na vysokou úroveň, dále hrál na housle a zajímal se o techniku, proto se později stal spojovacím důstojníkem. V roce 1931 byl Heydrich vyloučen z námořnictva, bez nároku na výslužné, za pohrdání disciplinární komisí. V této době se seznámil s Linou von Osten, s níž se v prosinci 1931 oženil. Lina pocházela z rodiny stoupců nacismu a díky tomu se později seznámil s Heinrichem Himmlerem.⁴⁵

Heydrich splnil úkol a vypracoval pro Himmlera organizační schéma tajné služby SS, čímž byl přijat do jeho služeb. Jeho povinností se stal sběr informací o nepřátelích NSDAP. Jeho působení v bezpečnostní službě SD (Sicherheitsdienst) ve spojení s mocí Himmlera pozvedlo význam SD, která se v prostředí mnoha tajných služeb dokázala prosadit a být spojovacím článkem pro policii, tajnou službu i SS. V dubnu 1934 se Heydrich stal zástupcem šéfa pruské politické policie, v červnu Hitler potvrdil SD jako jedinou oficiální zpravodajskou službu NSDAP. Došlo k splynutí politické policie a SS, Heydrich posílil své postavení ve vedení gestapa, vedl policejní kontrašpionáž, pohraniční a také kriminální policii. Ovládnout policii jako celek se mu však nepodařilo.⁴⁶ Dle Maria Dederichse, autora nejnovějšího Heydrichova životopisu, právě on dovršil systém internace Židů: „*Státní terorista Heydrich se uplatnil všude, kde se Hitlerovy nenávistné představy měnily v konkrétní krvavé skutky. Byl iniciátorem, plánovačem i organizátorem.*“⁴⁷

Postupy, které plnily pohotovostní oddíly (Einsatzgruppen) například v Sovětském svazu či správa koncentračních táborů, byly vytyčeny Heydrichem. Oběťmi nebyli pouze Židé, ale také partyzáni, komunističtí funkcionáři, duševně

---

⁴⁵ HUSSON, Edouard, *Heydrich: konečné řešení židovské otázky*, Ostrava 2009, s. 11–31.

⁴⁶ Tamtéž, s. 31–43.

⁴⁷ Tamtéž, s. 42.

nemocní lidé či zločinci.⁴⁸

Již od prosince 1939 docházelo k vraždění psychiatrických chovanců a v létě 1940 pak byli zavražděni všichni Židé v psychiatrických léčebnách v rámci nezdařené operace Madagaskar.⁴⁹ Mezi největší oponenty nacistického režimu však patřila církev. Již na počátku války Heydrich navrhl uvěznit do koncentračních táborů představitele katolické církve, především v Polsku. U Krakova měl být zřízen takzvaný „Reservat“, což znamenalo židovský stát pod německou správou, který podléhal přímo Heydrichovi. Na konci září 1939 informoval Heydrich o přemístění ghetta do oblasti kolem Lublinu. Deportace Poláků a Židů zdůvodňoval nutností přestěhovat etnické Němce z oblastí spadající pod sovětský vliv, a to na základě paktu z 23. srpna 1939. Dle Heydrichových pokynů nacisté naplánovali deportace z části Horního Slezska, z Protektorátu Čechy a Morava, Německa a Rakouska. Tyto deportace nesly název „Akce Nisko“. Následoval nespočet deportací evropských Židů.⁵⁰

Po zahájení plánu Barbarossa počítali nacisté se zahájením židovské genocidy na okupovaném území i s následnou sterilizací Židů. Reinhard Heydrich pilotoval bojový letoun na jihu Sovětského svazu při náletech na most přes Dněpr. Jeho letadlo bylo zasaženo a Heydrich se ocitl se mezi frontovými liniemi. Obdržel Železný kříž I. třídy a tímto způsobem se sblížil s Hermannem Göringem, druhým nejmocnějším mužem nacistického Německa. Jedním z nejhrůznějších masakrů židovského obyvatelstva na východě se stalo povraždění v Babím Jaru koncem září 1941. Od konce září 1941 pak působil jako zastupující říšský protektor, směrnice a nařízení přijímal pouze od Hitlera.⁵¹

4.3 Heydrich jako zastupující říšský protektor

Domácí odboj bojkotující v září 1939 protektorátní tisk se stal záminkou pro K. H. Franka, který požadoval po Neurathovi přijetí dalekosáhlých opatření proti české opozici. Protektor oddaloval rozhodnutí se snahou spolupracovat s Čechy

---

⁴⁸ ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera: konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003, s. 39

⁴⁹ BREITMAN, Richard, *Plans for the Final Solution in Early 1941*. In: *German Studies Review* 17, 1994, 3, s. 487.

⁵⁰ HUSSON, s. 82–84.

⁵¹ Tamtéž, s. 160–170.

a předejít vytvoření mučedníků po krutých represích, Frankovy požadavky proto zamítl. Frank se rozhodl předložit materiály o českém odporu přímo vůdci v jeho sídle. Schůzky se však účastnil i Heydrich, který rovněž předložil materiály o situaci v protektorátu „*a neopomenul odsoudit Neuratha coby slabocha, provádějícího politiku ústupků, jemuž se Češi naprosto vymkli z rukou*“.⁵² Po Neurathově příjezdu mu bylo sděleno, že v protektorátní politice neobstál a zaslouží si odpočinek. Novým zastupujícím říšským protektorem jmenoval vůdce Reinharda Heydricha, což překvapilo i samotného Franka, který se zasloužil o Neurathovo sesazení.⁵³

Dne 28. září 1941 vstoupil na Pražský hrad Reinhard Heydrich jako zastupující říšský protektor. Přivítán byl vedoucími osobnostmi protektorátu, poté byla za národních písní vztyčena vlajka říšského protektora. Jeho projev vyvolal atmosféru strachu mezi českým obyvatelstvem. Ještě tentýž den vyhlásil výjimečný stav v mnoha oberlandrátech. Zaváděla se uzavírací hodina pro české biograpy a hostince, další kulturní a sportovní podniky byly zakázány.⁵⁴ Dne 29. září vydal příkaz k uzavření všech synagog, provedení tohoto nařízení se konalo současně s označením Židů, zákazem výdeje pasů a jejich další povinnou registrací v protektorátu. Svou představu o „české otázce“ pak podrobně vyložil v projevu 2. října, kde zdůraznil oddanost Říši.⁵⁵ Heydrich dělil obyvatelstvo do čtyř skupin. První skupinu tvořily osoby vhodné k poněmčení, druhou pak osoby rasově hodnotné, ale zaujaté proti Říši. Do třetí skupiny patřili příslušníci nižší rasy, nicméně Říši příznivě nakloněné, ty čekala sterilizace a nucené práce. V poslední skupině byli lidé nižší rasy, nepřátelsky zaujatí, jichž se týkala deportace na východ.⁵⁶ Největší hrozbou se mu jevila skupina „špatně smýšlejících dobré rasy“, o kterých prohlásil: „*To jsou ti nejnebezpečnější, to je vůdcovská vrstva dobré rasy.*“⁵⁷ Některé děti byly následně podrobeny rasovému průzkumu pod záminkou vyšetření TBC.⁵⁸ České školství prodělalo zásadní změnu ve vedení, profesora Jana Kaprase vystřídal na ministerstvu v lednu 1942 Emanuel Moravec, který přistupoval k vedení tohoto resortu v souladu s přáním okupantů.

---

⁵² MACDONALD, Callum, *Úder z Londýna: Atentát na obergruppenführera SS Reinharda Heydricha*, Praha 1997, s. 135.

⁵³ Tamtéž, s. 131–136.

⁵⁴ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 184–188.

⁵⁵ SEEMANN, s. 140.

⁵⁶ HUSSON, s. 234–235.

⁵⁷ DESCHNER, Günther, *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*, Praha 2002, s. 251.

⁵⁸ FRAJDL, Jiří, *Protektorát Čechy a Morava 1939–1945*, Moravská Třebová 1993, s. 6.

Hlavními cíli se stalo omezení vzdělanosti, germanizace mládeže a její využití jako pracovní síly.⁵⁹

Již 27. září Heydrich nechal vyhlásit civilní výjimečný stav, jehož součástí tvořilo stanné právo a zřídily se také stanné soudy, které urychleně odsoudily osoby označené jako nepřátele protektorátu: „*Stannému právu podléhají všechny činy, které ruší nebo ohrožují veřejný pořádek a bezpečnost, hospodářský život nebo pracovní mír. K tomu obzvláště patří všechny poklesky proti zvláštním nařízením vydaným v dané oblasti říšským protektorem nebo jím pověřenými orgány na základě mimořádných oprávnění podle § 2.*“⁶⁰ Výjimečný stav byl širším pojmem než stanné právo, omezoval ve velké míře práva a svobody občanů. V některých oblastech nacisté zavedli civilní stav výjimečný, který trestal přečiny „*všeho srocování, shlukování, shromažďování v uzavřených místnostech a pod širým nebem, na veřejných ulicích a náměstích*“.⁶¹ Tribunálu předsedala tajná policie, ta povětšinou vynesla rozsudek smrti či poslala odsouzeného do koncentračního tábora. Teror byl namířen nejen proti Čechům, ale také proti lidem, které dosadil sám Neurath. Zbavení se vůdčích osobností národa, jako armádních činitelů či vlastenecké inteligence, tedy živilo půdu pro poněmčování Čechů, kteří by nadále nemohli naleznout vůdce pro svá povstání. Přímé rozsudky smrti se omezily z psychologických důvodů, aby vytvořily dojem obnovy klidu a pořádku.⁶² V rámci stanného práva proběhly popravy za účelem vystrašit obyvatelstvo a přimět ho k poslušnosti. Pro ještě větší dopad na psychiku obyvatelstva postavila okupační správa v říjnu 1941 před soud dosavadního předsedu protektorátní vlády generála Aloise Eliáše. Eliáš byl zatčen těsně před příjezdem Heydricha do Prahy z podezření z kontaktu s českým odbojem v zahraničí. Dále ho nacisté obvinili, že brání iniciativám pravicových a fašistických skupin fungujících mimo Národní souručenství. Vykonání rozsudku s generálem Eliášem se odložilo. Příkaz k jeho popravě soud vynesl až v době heydrichiády, poprava se odehrála v Praze 19. června 1942.⁶³

Ani vlastenecký odboj neunikl pozornosti Heydricha, několik dnů po jeho nástupu do funkce bylo přerušeno radiové spojení s Londýnem, čímž zabránil

---

⁵⁹ ŠPRINGL, Jan, *Památník Terezín*. In: Terezínské listy 40, 2012, s. 52.

⁶⁰ LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Heydrichova okupační politika v dokumentech*, Praha 1987, s. 28.

⁶¹ VAŠEK, František, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *První a druhé stanné právo na Moravě (1941–1942)*, Brno 2008, s. 39.

⁶² MACDONALD, s. 137–138.

⁶³ GEBHART, KUKLÍK, s. 184–188.

informovat odboj v exilu o situaci v protektorátu. Gestapu se zdařilo infiltrovat své informátory mezi odboj. Tím odhalilo konspirační byt, v němž se skrýval desátník František Pavelka, kterého v rámci operace PERCENTAGE vysadilo letadlo 4. října nad protektorátem s novými šiframi a krystaly pro vysílače. Odhalen byl také první výsadek sovětských parašutistů, které nacisté tajně popravili na konci roku 1941. Heydrichovi se tak podařilo do konce roku odstranit a narušit vedení jednotného českého odboje. Mimořádná opatření se netýkala pouze podzemního odboje, ale byla namířena také proti překupníkům, kteří byli obviněni z nedostatku potravin v protektorátu, tedy z hospodářských zločinů. Jídlo zabavené překupníkům putovalo do kantýn ve zbrojovkách. Politikou „cukru a biče“ přislíbil Heydrich odborům zvýšit životní úroveň. Zvýšení produkce zbraní pro Říši si tedy zajišťoval zvýšením přídělů potravin a tabáku jistým profesím ve zbrojním a strojním průmyslu.⁶⁴

---

⁶⁴ MACDONALD, s. 138–139.

5 PROTIŽIDOVSKÉ PŘEDPISY A NAŘÍZENÍ ZA REINHARDA HEYDRICHA

Většina zákonů a nařízení vztahujících se proti židovskému obyvatelstvu byla vydána již po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Po nástupu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se však většina nařízení novelizovala. Vyhlášky se uveřejňovaly v deníku „Der Neue Tag“, například z listopadu 1941, kterou se Židům „*bez výjimky zakázalo vzdát se jakýchkoli majetkových hodnot (předmětů bytového zařízení nebo domácnosti, práv a pohledávek atd.), nebyl-li v jednotlivém případě dán úřední souhlas*“.⁶⁵ Porušení se trestalo i v případech, kdy se pokusili majetek zastavit, darovat, prodat nebo jen u někoho uschovat. Majetkový dopad na postavení židovského obyvatelstva mělo i jedenácté nařízení z listopadu 1941 týkající se zákona o říšském občanství: „*Nařízení stanovilo, že židé [sic], kteří měli v den počátku účinnosti tohoto nařízení svůj obyčejný pobyt v cizině, ztrácejí dnem účinnosti nařízení německou státní příslušnost (§ 2)*“.⁶⁶ Nařízení platilo dle § 12 i v Protektorátu Čechy a Morava a dalších přiřazených území. Říše takto získala majetek všech, kteří ztratili německou státní příslušnost, dále i majetek Židů, kteří byli bezdomovci a jejichž poslední národní příslušnost byla německá. Propadlý majetek měl sloužit k řešení židovské otázky. Další listopadová vyhláška ministerstva sociální a zdravotní péče nepřipouštěla vyplacení vánoční či jiné prémie. Samotné zaměstnání židovského pracovníka však omezovalo nařízení z prosince 1941 (vydané v roce 1942), které nařizovalo povinnost obstarat povolení od úřadu práce. Výpovědní lhůta se stanovila nejvýše na dva týdny, ve vyšších pozicích na konec kalendářního měsíce.⁶⁷

Ministerstvo zemědělství nařízením z října 1941 zakázalo výdej určitého zboží neárijcům, například sušené plody, sýry, marmelády, ryby nebo drůbež. Dále bylo zakázáno prodávat lihoviny, víno, cibuli, jablka a ostatní ovoce, později také cukroví, kapry a kávu ve vánočním období.⁶⁸ Omezení se projevilo i ve vydávání potravinových lístků, například v roce 1942 omezením výdeje vepřového masa Židům: „*Před výdejem lístků na potraviny označily obce všechny ústřižky lístků na maso a lístků pro cestující*

⁶⁵ PETRŮV, *Právní postavení Židů*, s. 115.

⁶⁶ Tamtéž, s. 116.

⁶⁷ Tamtéž, s. 115–120.

⁶⁸ PETRŮV, *Zákonné bezprávi*, s. 219–220.

*a hostince na maso, určené pro Židy, písmenem J a na tyto ústřížky nesmělo být vepřové maso vydáno.*⁶⁹

Říšský protektor vydal 5. srpna 1941 doplňující nařízení o péči o Židy a židovské organizace, jež ukládalo židovským náboženským obcím v protektorátu poskytovat dobrovolnou dobročinnou péči. Toto nařízení vyšlo v platnost 1. září 1941, dále jej však upravovala novela z listopadu 1941 o zvláštních přídavných rodinám, vylučující židovské rodiny z nároku na finanční podporu. Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze tedy posuzovala jednotlivé žádosti od domovských obcí o dobročinnost a podporu ze strany židovských náboženských obcí. Pokud byla podpora možná, ztrácela osoba nárok na minimální chudinské zaopatření od obce a stala se tedy plně závislou na pomoci od náboženské obce. Znění ze sbírky zákonů a nařízení stanovilo: „*Poskytnout Židovi chudinské zaopatření nad míru stanovenou v odstavci 1 smí obec jen tehdy, má-li tím být podpořeno židovské vystěhovalectví nebo jestliže je to jinak ve veřejném zájmu anebo jde-li o těžkého válečného poškozence.*“⁷⁰ Druhé nařízení týkající se péče o Židy a židovské organizace z října 1941 pověřovalo vystěhovaleckou ústřednu likvidací zabaveného majetku. Třetí nařízení z listopadu 1941 upravilo likvidaci nároků věřitelů a jiných oprávněných osob. Židé, s výjimkou smíšených manželství, neměli na základě vyhlášky ministerstva průmyslu, obchodu a živností z března 1941 dostávat šatenky. V listopadu výnos stanovil, že nárok na šatenku mají Židé, kteří byli zraněni ve válce.⁷¹

V roce 1941 sílila snaha zcela vyloučit Židy z veřejného života. Omezování se vztahovala na práci, potravu, sociální sféru i veškeré potřeby. Znemožňovalo jim to odběr českých novin a jejich potravinové lístky nesly označení „Jude“.⁷² Zabrány jim byly telefonní stanice, odňaty řidičské průkazy, honební a rybářské povolenky. Cestovat mohli veřejnou a železniční dopravou pouze ve vagonech nejnižší třídy. Říšské právo o protiletdecké ochraně se vztahovalo i na Židy, kteří mohli být povoláni do služby v případě potřeby ochrany jejich osob či majetku. Toto mohli vykonávat jen v krajním případě se zvláštním povolením. Nedodržení zákazu produkce a poslechu židovské hudby se trestalo pokutou: „*Veřejné předvádění a mechanické reprodukování hudebních*

⁶⁹ ŠTĚPEK, Jiří, *Přídělové doklady z období tzv. protektorátu*, Praha 2010, s. 52.

⁷⁰ Sammlung der Gesetze und Verordnungen: Sbírnka zákonů a nařízení, Vládní nařízení ze dne 20. listopadu 1941 o chudinském zaopatření Židů, Praha 1942.

⁷¹ PETRŮV, *Právní postavení Židů*, s. 120–125.

⁷² GEBHART, KUKLÍK, s. 215.

děl, při jejichž uskutečnění byli spoliční Židé jako skladatelé, zpracovatelé hudebních skladeb nebo jako výkonní umělci, jest zakázáno. Mechanickým reprodukováním rozumí se předvádění rozhlasem, televísi, zvukovými filmovými přístroji, gramofonovými deskami, hudebními přístroji jako orchestrionem, kolovrátkem atd.“⁷³ Zákaz vydal zemský prezident v říjnu 1941 a vztahoval se na veškerý materiál, na jehož tvorbě se podílela neárijská osoba. Dalšímu zamezení styku s ostatním obyvatelstvem předešli například v Plzni zákazem zdržovat se ve veřejných parcích, na lavičkách na nábřeží či zákazem nákupu na ovocném trhu v Kollárově ulici. Židům byl znemožněn přístup do divadel, biografů a zábavních podniků nebo půjčování knih v knihovnách.⁷⁴

Důležitým opatřením německé okupační správy se stala reorganizace bezpečnostních sborů v protektorátu dle německého vzoru, vznikly uniformované a neuniformované složky policie. Mezi uniformovanou protektorátní policii patřili četníci, výkonná, požární a vládní policie. Obecní kriminální policie a vládní kriminální policie tvořily neuniformovanou složku. V květnu 1942 vydal Heydrich nařízení o správě německých pověřenců v protektorátních policejních úřadech.⁷⁵

5.1 Deportace

Židovské obyvatelstvo bylo zbaveno práv, majetku a všech životně důležitých hodnot, navíc žilo v stísněných židovských domech téměř na pokraji přežití. Nucená „evakuace“ Židů proběhla již v prvních etapách deportací a nesla název „Akce Nisko“. V dalších letech se vypracovaly také projekty pro přesídlování, které ovšem překazila válka. Plán Madagaskar počítal s odsunem několika milionů Židů, nebyl však proveditelný. Dalším záměrem bylo, v případě rychlého vítězství, přesunout je do rozlehlých pustin v Sovětském svazu. Hitler se rozhodl provést deportaci ještě během války. Jeho vzkaz předal Himmler místodržícímu Vartské župy Arthuru Greiserovi, který ho dále tlumočil Heydrichovi: „*Usiluji tedy o to, aby Židé ze staré říše a Protektorátu [sic] byli pokud možno ještě letos v první fázi odvezeni do východních území, která před dvěma lety nově připadla Říši, a příští jaro mohli být odsunuti ještě dál na východ.*“⁷⁶ Již od října 1941 odjížděly transporty z protektorátu i celé Říše. Největší koncentrace židovského

⁷³ Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Nařízení zemského presidenta v Praze ze dne 10. září 1941 o zákazu židovské hudby, ročník III, Praha 1941, s. 1382.

⁷⁴ PETRŮV, *Právní postavení Židů*, s. 125–129.

⁷⁵ GEBHART, KUKLÍK, s. 216.

⁷⁶ OSTERLOH, s. 406.

obyvatelstva se nacházela ve velkých městech, která stála na prvním místě v pořadníku transportů. S tím souvisela i potřeba jejich přesídlení z důvodu budoucího usazení etnických Němců z východu.⁷⁷

Lodžské ghetto bylo přeplněno a další vlna transportů by omezila výrobu pro Wehrmacht. Budoucí plánované transporty asi 60 000 německých a českých Židů tedy museli nacisté omezit na třetinu. Lodž se měla stát pouhou přestupní stanicí před deportací na východ. První transporty z protektorátu měly vyjet od poloviny října do poloviny listopadu 1941, deportovaly by přibližně 5 000 Židů zatím jen z Prahy, což naplnilo kapacitu Lodže. Heydrich hledal nové cíle pro transporty, jako vhodné se jevíly Minsk a Riga. Kvůli bojům na frontě odjel do konce roku 1941 pouze jeden transport do Minska s tisíci brněnských Židů. Z Lodže vyjely transporty do Minska, Rigy a Kaunasu. Vznášeny byly stížnosti proti dalším transportům říšskoněmeckých Židů na východ, z důvodu bezpečnostního, vyživovacího a především kvůli transportním problémům. Na podzim 1941 se objevily první pokusy hromadného vraždění cyklonem B, od prosince 1941 plynové komory začaly provoz v Chelmně a jejich obětí se stali právě lodžští Židé. Již v listopadu 1941 se začal stavět vyhlazovací tábor Belžec, poté Sobibor, Treblinka, Majdanek a Osvětim-Birkenau. Se započatými deportacemi do Lodže byl zároveň zakázán odchod Židů ze země, proto se jako nutná jevila ghettoizace na protektorátním území. Hlavní náplní práce pro Ústřednu pro židovské vystěhovalce se nyní stalo organizování transportů do Lodže, Terezína či jiných táborů. V protektorátu probíhala od 1. října 1941 povinná registrace Židů.⁷⁸ Registrační karty obsahovaly kromě standardních údajů i informace o státní příslušnosti, manželství, majetku či speciálních znalostech. Na zadní straně karty se nacházely informace o rodinných příslušnících. Společně s registrací museli Židé vypracovat majetkové přiznání, tyto dokumenty pak ukládala Ústředna pro židovské vystěhování v Praze.⁷⁹

5.1.1 Transporty do lodžského ghetta

Transportů do Lodže (Litzmannstadt) odjelo celkem pět, vždy po tisíci osobách, kvůli nedostatku transportních kapacit odjížděly vlaky přeplněny. Byl dán seznam věcí, které

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 405–407.

⁷⁸ SEEMANN, s. 93–95.

⁷⁹ KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana, HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Židé v protektorátu: Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942: Dokumenty*, Praha 1997, s. 175.

si transportované osoby mohly vzít s sebou, jejich zavazadlo mohlo mít maximální hmotnost 50 kilogramů. Před odjezdem museli Židé odevzdat svůj majetek, gestapo zajistilo jejich byty a ty poté předalo k desinfekci a dalšímu užívání arijcům.⁸⁰ Osoby určené k transportu se shromažďovaly již několik dní před odjezdem. První transport vyjel z Prahy 16. října 1941, deportovaní ihned ztratili státní příslušnost a stali se pouze příslušníky koncentračních táborů. Okupační správa chtěla zajistit hladký průběh výpravy transportů, a tak požadovala asistenci policie. Historička Jaroslava Milotová ve své studii popsala organizování transportů z Prahy: „*V případě lodžských transportů asistovala česká policie při vypravení prvních čtyř. Největší bezpečnostní opatření provázely vypravení prvního transportu. Kromě příslušného oddílu pořádkové policie byla rovněž nařízena pohotovost 30 policistům z holešovického oddělení a 40 mužům policejního oddělení v Praze – Bubenci.*“⁸¹ Protektorátní policie spolupracovala u všech vypravených transportů, jen posledního se už neúčastnila. Po příjezdu na Radegastské náměstí v Lodži měli deportovaní třicet minut na opuštění vlaku. Podmínky a poměry v ghettu se jevily přijíždějícím jako šokující, místní ortodoxní židovská skupina byla svou tradicí velice vzdálená západoevropskému pojetí a ovládala zcela samosprávu.⁸² Další transport odjel z Prahy 21. října, následoval třetí a čtvrtý 26. a 31. října, poslední transport odjel směrem do Lodže 3. listopadu. Z celkového počtu pěti tisíc osob přežilo pouhých 261.⁸³

V Lodži, druhém největším městě předválečného Polska, vzniklo v roce 1940 ghetto pro místní Židy. Ti nepatřili jen mezi bohatou a vlivnou vrstvu, ale velká část z nich žila na prahu chudoby. Ihned po vpádu Německa na území Polska 1. září 1939 je začali nacisté pronásledovat. Několik tisíc Židů čekala deportace na území Generálního gouvernementu. Jejich osud byl podobný jako v protektorátu, nejdříve nesměli vykonávat určitá zaměstnání, také museli nosit pásku na rukávu, později Davidovu hvězdu. Ghetto vzniklo na čtyřech čtverečných kilometrech v oblasti čtvrti Baluty a předměstí Maryšin, kde se nacházel obrovský židovský hřbitov. Většina bytů neměla připojení k pitné vodě, neexistovala zde kanalizace a domy zde stály povětšinou dřevěné. Přemístěno sem bylo kolem 160 000 osob. Od začátku května 1940 se všechny

---

⁸⁰ OSTERLOH, s. 409–410.

⁸¹ SEEMANN, s. 96.

⁸² Tamtéž, s. 97–98.

⁸³ KÁRNÝ, „*Konečné řešení*“: *Genocida*, s. 84.

vstupy uzavřely, kolem dokola ghetto lemovaly zátarasy. Oblast takzvaného „Wohngebiets der Juden“ (obytného území Židů) hlídaly desítky stráží Schutzpolizei. Lodžské ghetto se proměnilo v jedno z největších a nejdéle provozovaných nacistických ghett (až do druhé poloviny roku 1944). Stalo se mezistanicí na cestě do vyhlazovacích táborů Chelmno a Osvětim, ale také velkým pracovním táborem pro Říši. České transporty nebyly vybaveny na život v ghettu, obzvláště v zimních měsících, vězni sebou neměli prádlo ani nádobí či jiné nutnosti. Po příjezdu obdržel vězeň seznam nařízení, jak se přizpůsobit zdejšímu životu. Nesměly se například používat elektrické variče či žárovky nad 15 W. Pro nedostatek zásob topiva na zimu se v ghettu spalovaly dřevěné podlahy, okenice či okenní rámy. Krátce po přepadení Sovětského svazu se projednávalo takzvané konečné řešení židovské otázky. V listopadu 1941 začala výstavba na nedalekém zámečku v Chelmnu, od prosince již bylo vraždění plynem v plném provozu. Samosprávu obsadili povětšinou Poláci, čas od času se do ní podařilo dostat i někomu z protektorátních transportů. V září 1942 nacisté deportovali děti a staré lidi a ghetto se změnilo v pracovní tábor. Na přelomu let 1943–1944 se objevily snahy o přeměnu ghetta na koncentrační tábor, nakonec se tábor měl začít pouze zmenšovat postupným posíláním vězňů do Chelmu. Po vylodění spojenců v Normandii nařídil Himmler vyklizení celého ghetta. Po vyvraždění části vězňů v Chelmnu začali nacisté zahlazovat stopy po tomto táboře a rozhodli se poslat Židy do Osvětimi-Birkenau. V lodžském ghettu zůstalo pár set vězňů, kteří ukryli dokumenty o ghettu a přečkali zde do osvobození Rudou armádou, které se uskutečnilo 19. ledna 1945.⁸⁴

Děti z transportů, ze sirotčinců a především ty polské, které gestapo odejmulo od rodičů, byly poslány do dětského tábora při lodžském ghettu. Zde se prováděla rasová selekce, židovské děti se oddělily od těch, které se jevíly jako vhodné k případnému poněmčení. Do tohoto dětského tábora nacisté poslali i lidické děti. Převezli je v dobytčích vagónech, selekce trvala dva až tři měsíce, děti se učily německy, fotografovaly se a absolvovaly nesčetně lékařských prohlídek. Stejně jako dospělí z protektorátních transportů neměly ani děti odpovídající oblečení. Ze strachu se pomočovaly, následným trestem se stalo polévání ledovou vodou, následné vyhnání ven a výprask. Jedním z příznaků rasové podrázenosti bylo pomočování, proto pomočené děti vyškrtili z plánů na poněmčení a určili je tak k přímé

---

⁸⁴ SEEMANN, s. 98–102.

likvidaci. To se týkalo i většiny dětí z Lidic. Dalším důvodem pro nezařazení do německých rodin se stal jejich přílišný „slovanský vzhled“. Jejich další cesta vedla do Chelмна. Skupinu dětí z Lidic měl na starost Hermann Krumey, šéf Hlavního oddělení přesídlenecké ústředny při gestapu v Lodži, příslušník vraždící skupiny Adolfa Eichmanna. Ze všech dětí jich pouze třináct odjelo z Lodže do domova Lebensborn u Poznaně, kde byly nadále vzdělávány v nacistické ideologii a německém jazyce.⁸⁵

---

⁸⁵ Tamtéž, s. 101.

6 TEREZÍN

Pro plynulejší uskutečnění transportů potřebovali nacisté zřídit v protektorátu židovský tábor, který by sloužil pro koncentraci, ale také jako přestupní stanice pro další transporty. V rámci židovské náboženské obce bylo zřízeno oddělení „G“ (ghetto), které mělo za úkol naplánovat zřízení tábora. Terezín vyhovoval požadavkům v mnoha ohledech, například v možnosti jeho lehké obrany dané pevnostními valy či geografickou polohou vhodnou pro transporty.⁸⁶ Původní návrhy počítaly s vytvořením ghet v blízkosti velkých měst, například u Prahy nebo Brna, později se více prosadila myšlenka dvou hlavních táborů, jedním v Čechách (Terezín) a druhým na Moravě (Kyjov). Konečnou fázi výběru prošel nakonec jen Terezín. Jedním z dalších důvodů pro využití Terezína, jako „židovského sídliště“, se stala existence mnoha budov sloužících k vojenským účelům (sklady či soudní budovy). Pod valy se nacházely kasematy, tedy neosvětlené kryty z širokého zdiva, které se daly využít jako ubikace. Kasematy se nacházely také v Malé pevnosti, která ležela nedaleko v záplavové oblasti Ohře.⁸⁷

Terezín leží na sever od Prahy u řeky Ohře v blízkosti Labe. Město založil Josef II. a pojmenoval ho po své matce. Pevnost se dostavěla v době úmrtí Marie Terezie a měla sloužit k ochraně země. Vzorem pro stavbu se stala francouzská pevnost Meusiers: „*Hlavní pevnost tvoří podlouhlý osmihran, ohraničený baštami. Směrem od severu k jihu měří 1 200 m a od východu k západu 920 m. Rozměry Malé pevnosti jsou 920 x 430 m.*“⁸⁸ Pevnosti oddělovala Ohře, vzájemné propojení zajišťovaly podzemní chodby. Nejvýchodnější obrannou částí byla Malá pevnost nazývaná „Terezínský fort“ a opevněná hvězdicovitým valem a vodními příkopy. Město se stalo svobodným královským městem a později i uzavřeným. Pevnost nebyla nikdy obléhána a její funkce ztrácela na významu, město zůstalo vojenské až do roku 1941, kdy ho začali opouštět němečtí vojáci, aby zde mohli zřídit židovský tábor. Celé město se proměnilo v ghetto, bloky domů nesly označení písmeny od jihu k severu A–Z,

⁸⁶ ADLER, Hans Günther, *Terezín 1941–1945: Tvář nuceného společenství*, Brno 2003, s. 48–49.

⁸⁷ FRANKOVÁ, Anita, *Přípravy ke koncentraci protektorátních židů: „Předhistorie“ terezínského ghetta*. In: KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 2001*, Praha 2001, s. 32–36.

⁸⁸ TYL, Otakar, KULIŠOVÁ, Táňa, *Terezín: Malá pevnost: Ghetto*, Praha 1955, s. 14.

označeny byly od západu k východu římskými čísly I.–VII.⁸⁹

Počátkem roku 1940 převzalo Malou pevnost do své správy pražské gestapo s plánem vybudovat zde policejní věznici. Po zřízení prvních cel sem nacisté přemístili první vězně, převážně československé důstojníky, ale jejich pobyt byl pouze dočasný a následovala jejich deportace do koncentračního tábora Dachau. Věznice nesloužila k dlouhodobému pobytu, ale ulehčovala gestapu přemísťování vězňů a jejich následnou cestu k soudu, do věznic či přímo do jiných koncentračních táborů. Výstavba pokračovala až do roku 1941. Zařízení věznice doplnil majetek z konfiskací a hlavně zábor hospodářského vybavení z Lidic. V Malé pevnosti fungovaly čtyři dvory. Na prvním dvoře se nacházely přijímací kancelář, strážnice, skladiště oděvů, výslechová místnost a garáž pro auto, kterým byli vězni přepravováni. V průčelí dvora stála brána s nápisem „Arbeit macht frei“ (práce osvobozuje), tento nápis se umísťoval nad brány nacistických koncentračních táborů. Na tuto bránu navazovala druhá část dvora s vězeňskými celami, správou dvora, skladištěm potravin, holírnou, kuchyní a kotelnou. Samostatně stály samotky a takzvané temnice (šest temných cel s uzavřenou okenicí, bez zařízení a pokrývek) s označením E. Z: 1–20. Cella č. 2 se vydělila pro židovské vězně, spali na holé podlaze bez zařízení a zacházeli s nimi nejhůře, jelikož se dle nacistů provinili nejen svým neárijským původem, ale i dalším zločinem. Téměř žádný Žid nevyšel z Malé pevnosti živ. Na druhém dvoře se nacházela prádelna, dílny a několik málo cel pro vězně, o jejichž osudu ještě nebylo rozhodnuto, mohlo je čekat zařazení do nového transportu či určení pro zdejší práci. Třetí dvůr používaly jen ženy, nacházely se zde samostatná ošetrovna, marodka a ženská dílna. Vyhrazena tu byla i židovská cela, samotky a temnice. Podél hlavní táborové ulice stály konírny a stáje, uzavírala ji Pražská brána, kterou most spojoval se silnicí vedoucí na Prahu. Poslední dvůr se začal stavět až v roce 1943, v roce 1944 i přes nedokončení stavby sem nacisté umístili několik set dalších vězňů. Na valu nacisté vystavěli strážní věž se silným reflektorem. Samotky na tomto nádvoří se považovaly za nejhorší, stavba byla betonová, nedokončená, zatékalo do ní a nesmělo se zde ani topit.⁹⁰

Začátkem listopadu 1941 vznikl plán na ghettoizaci Židů a status ghetta v protektorátu, jehož součástí se stala židovská samospráva podřízená ústředně

---

⁸⁹ Tamtéž, s. 14–19.

⁹⁰ TYL, KULIŠOVÁ, s. 63–72.

a především okupační vládě. Velitelem židovského tábora se stal SS-Obersturmführer dr. Siegfried Seidl, který řídil židovskou správu v čele s a Otto Zuckerem a Jakubem Edelsteinem, prvním židovským starším v Terezíně. V průběhu listopadu vznikaly rozpočty a konstrukční plány na ubikace a zařízení v táboře. Vznikla takzvaná „komanda výstavby“, která tvořili odborníci přes řemesla, hospodářství, techniku ale i dělníci. Projevila se snaha udržet zdání, že se nejedná o deportaci tím, že rodiny pracovních skupin měly být ušetřeny transportu na východ, což se většinou nedodrželo. Až do 20. listopadu 1941 protektorátní obyvatelstvo o terezínském projektu netušilo. V táboře ustanovili orgány pro správu. Edelstein také připravil návrh na členění správy ghetta, jež dělil do šesti oddělení: vedení a rada starších s ústředním sekretariátem, oddělení administrativy, hospodářské oddělení, finanční oddělení, technické s pododdělením pro technické plánování a dozor, posledním se stalo oddělení pro zdravotní a sociální péči.⁹¹ Oficiální cestou bylo založení ghetta vyhlášeno 28. února 1942 zveřejněním „Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě týkající se opatření k umístění Židů v uzavřených sídlištích“ z 16. února 1942, jež vyšlo ve Věstníku říšského protektora. V této zprávě se však neobjevilo slovo ghetto, zmíněna nebyla ani oblast, kde se tábor nachází.⁹²

V počátečním období tábora měly sloužit k ubytování terezínské kasárny bez sanitárního zařízení. Celkem v 218 domech „žilo podle úředního zjištění 3 498 českých a 347 k německé národnosti se hlásících obyvatel“.⁹³ První transport nazývaný také „Ak I“ (Aufbaukommando) společně s pracovním komandem přijel do Terezína 24. listopadu 1941 s osobami schválenými pro své profesní zaměření. Další transportem „Ak II“, 3. prosince 1941, přijeli další odborníci následování 4. prosince Edelsteinem a jeho štábem v transportu „St“ (Stab). Zde vytyčili židovské vedení a současně zůstával zástupcem vedoucího Židovské náboženské obce v Praze. První měsíc byl písemný styk mezi příslušníky ghetta a jejich rodinami zastaven, ale později mohli posílat dva dopisy měsíčně. Ghetto mělo být střeženo stráží (Ghettowache) s holemi o počtu dvaceti osob.⁹⁴ K rozdělení rodin došlo již v prosinci 1941, ženy s dětmi pobývaly v ženských kasárnách a muži ve svých. Děti žily v oddělených ubikacích, aby jim bylo umožněno

---

⁹¹ ADLER, s. 62–67.

⁹² HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Denní rozkazy rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941–1945*, Praha 2003, s. 9–10.

⁹³ KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944*, Brno 1999, s. 50.

⁹⁴ FRANKOVÁ, s. 37–39.

vzdělání a byl jim tak jejich pobyt v Terezíně ulehčen. Vnitřní život se řídil denními rozkazy od Rady starších.⁹⁵

Jakob Edelstein se snažil pozdržet protektorátní Židy v táboře co nejdéle a díky jejich pracovnímu nasazení je zachránit. Jeho hlavním cílem se stalo zamezit dalším transportům, a získat tak pro vězně více času. Po příjezdu prvního transportu komanda výstavby nebyli Edelstein ani Sedl přítomni. Jedním z prvních denních rozkazů se stalo vybílení stěn kasáren, v nichž se nacházelo jen pár rozbitých postelí a stolů. Tato první skupina vězňů žila v místnosti bývalého mužstva, tedy v dlouhé a temné místnosti. V prvním patře vznikly první kanceláře, ošetrovna a marodka. O patro výš se nalézalo sedm rozlehlých sálů, které dříve sloužily jako sklady, využity nakonec byly jako další prostor k ubikaci. Na dvoře stála nefunkční studna, celý dvůr lemovala vysoká zeď s ostnatým drátem. Stály zde dvě brány, jedna povětšinou času zavřená a druhou hlídala stráž ghetta. Pohyb v okolí bran byl zakázaný a strážní místnost se nacházela ihned vedle vchodu. Po příjezdu druhého transportu měla pokračovat výstavba pod vedením štábu v čele s Edelsteinem. Prvním transportům nacisté ponechali jejich zavazadla, díky nimž mohli lidé přežívat alespoň první dny. Nutně se otevřela jedna kuchyně s kotlem o tři sta litrech, z kterého se mělo najíst několik tisíc lidí. Oběd se skládal z malé dávky krmné řepy a brambor. Špatné skladování těchto potravin způsobilo, že strava byla nekvalitní, jelikož potraviny zmrzly nebo zplesnivěly. Obden vězni obdrželi půl kilogramu chleba, někdy malý plátek margarínu či salámu.⁹⁶

Začátkem prosince 1941 se pro pohyb v táboře zavedly propustky s označením cíle cesty a doby platnosti. Propustky obdržela Rada starších, stráž, lékaři či osoby zaměstnané při transportech. Oddělením žen a mužů se ghetto charakterizovalo jako tábor. Muži i ženy nosili krátký sestřih vlasů. Povinností vězňů se stalo zdravení a nošení židovských hvězd. Objevovaly se pokusy o zasílání ilegální pošty, pokusy o útěk, které se trestaly popravou. Byly vydány apely velitelů jednotlivých sekcí: *„Zejména jim bylo uloženo, aby obyvatelům tábora připomněli dosah provinění, jako pašování dopisů a pokus o útěk, aby se tak předešlo dalším tragickým následkům.“*⁹⁷ Malým zlepšením života v ghettu se jevila práce, navíc poté co Židé zjistili, že je mohlo v ghettu pozdržet důležité pracovní nasazení. Proto začali zahrnovat úřady svými

---

⁹⁵ KRYL, s. 50.

⁹⁶ ADLER, s. 118–121.

⁹⁷ Tamtéž, s. 134.

žádostmi. Pokud žadatelé neměli protekci, většinou zaměstnání nedostali. Snaha Edelsteina pomoci mladým lidem zařazením do pracovních skupin mimo tábor byla úspěšná pouze po krátkou dobu. Od dubna do června skupina žen pracovala v křivoklátských lesích, kde jim české obyvatelstvo tajně nosilo jídlo. Díky tomu ženy přijely v dobrém zdravotním stavu a schopné přežít i nadále. Podobné to měla i skupina mužů pracujících v dolech nebo na silnicích, jejichž práce byla fyzicky náročná, ale opět s pomocí místních lidí neměli alespoň takový hlad. Postupně je nahradili Židé ze smíšených manželství. Počátkem roku 1942 se v denních rozkazech objevila zpráva o chystaném prvním transportu na východ naplánovaném na 9. leden 1942. Společně s rozšířením zprávy se i hroutily představy židovského vedení o zamezení či zpomalení transportů z protektorátu.⁹⁸

Vězni čekající na deportace vykonávali nucené práce pro nacisty. Vliv na terezínské vězně měl i atentát na Heydricha, ti museli v rámci pátrací akce stvrdit svým podpisem, že předměty nalezené na místě činu nikdy neviděli a s atentátem nemají nic společného. V době pobytu Heydrichových na zámku v Panenských Břežanech jim několik desítek vězňů z Terezína sloužilo. Po zastřelení mužů v Lidicích v rámci heydrichiády muselo odjet třicet mužů na „pomocné práce“ do Lidic, kde pohřbívali mrtvé.⁹⁹

6.1 Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín

V době před vznikem Protektorátu Čechy a Morava vzniklo několik soukromých židovských škol. Vzdělávání pro židovské děti v hebrejštině neprobíhalo, protože většina dětí neuměla hebrejsky natolik dobře, aby výuku v tomto jazyce zvládla. Vyučovacím jazykem se tedy stala čeština a hebrejšтина byla jen nepovinným předmětem, který navštěvovala část studentů (například v Praze). V Brně vzniklo české židovské spolkové reálné gymnázium a na Moravě dokonce několik německých židovských škol. Po vyloučení židovských dětí z veřejných středoškolských ústavů v září 1940 jim pomohlo Židovské gymnázium v Brně skládat zkoušky. Vyloučení z německých středních škol nařizoval již výnos z července 1939, který se dále rozšířil

---

⁹⁸ Tamtéž, s. 139–140.

⁹⁹ FEDOROVIC, Tomáš, *Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a terezínské ghetto*. In: *Terezínské listy* 40, 2012, s. 123.

na všechny německé školy včetně soukromých. V otázce studia na českých školách bylo nařízení následováno vydáním výnosu ze 7. srpna 1940, který zakazoval přijímat židovské žáky od září 1940 do škol s českým vyučovacím jazykem a nařizoval vyloučení již studujících. Tento krok urychlil vyloučení židovského obyvatelstva z veřejného života.¹⁰⁰

Do popředí vstoupila otázka povinné školní docházky na soukromých židovských školách. Židovská náboženská obec v Praze dostala pověření k vyřešení situace. Jejím úkolem se stalo zajištění učitelů, prostorů a také vedení administrativy spojené s vyučováním. Vznikly i takzvané rodinné školy, kde se vyučovaly děti z okolních vesnic, které neměly v blízkosti soukromou školu. K návrhu řešení povinné školní docházky vznikly statistické údaje o počtu židovských dětí na území protektorátu, jichž se toto studium týká: „*Celkem bylo v Protektorátu Čechy a Morava 5 484 školou povinných židovských žáků. Podle propočtu Židovské náboženské obce by bývalo mohlo v Čechách navštěvovat židovské školy 3 133 žáků, na Moravě 928 žáků. Bez možnosti pravidelné školní docházky by tak v protektorátu zůstalo ještě 1 423 židovských žáků školou povinných, kteří by byli odkázáni na vyučování v tzv. rodinných školách.*“¹⁰¹ Okupační orgány v protektorátu se však touto otázkou zabývaly až o rok později. V červnu 1941 zaslal Neurath předsedovi protektorátní vlády dopis, kterým uložil připravit vládní nařízení, které by upravilo školní docházku těchto dětí a řídilo se normami, které sám vytyčil. Dle dalších protektorátních směrnic mohli Židé dosáhnout jen základního vzdělání, přístup ke středoškolskému nebo dalšímu vzdělání jim zcela nacisté zcela odepřeli. Střední židovské školy byly zrušeny a směrnice zakázala vznik nových. Definitivní osnovu vládního nařízení o vyučování židovských dětí podpořili 11. srpna 1941 členové protektorátní vlády a 13. srpna ho schválil protektor. K vydání však nedošlo, novým zastupujícím říšským protektorem se stal Reinhard Heydrich, který odložil tuto záležitost „ad acta“.¹⁰²

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se části židovského obyvatelstva společně s nezletilými dětmi podařilo utéci: „*Z 10 946 osob, které se tu nacházely ještě v červnu 1941, pak určitý počet odjel v transportech do Lodže a Minska na podzim*

---

¹⁰⁰ KASPEROVÁ, Dana, *Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha 2010, s. 47–58.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 63.

¹⁰² Tamtéž, s. 65–70.

téhož roku. Na zbývajících 9 500 [nezletilých] čekal Terezín.¹⁰³ V ghettu Terezín vzniklo oddělení samosprávy Péče o děti a mládež (Jugendfürsorge), které se snažilo dětem pobyt ulehčit. Původně toto oddělení spadalo pod zdravotnictví, později se oddělilo a jeho hlavní péče směřovala k dětem ve věku 4–16 let. Oddělení tvořila čtyři pododdělení, vedení a evidence dětí, druhé se zabývalo výchovnou péčí, třetí spravovalo materiální zabezpečení a sociální péči, poslední pododdělení se týkalo péče o domovy, tedy správou dětských domovů a domovů pro pracující mládež. Vedoucím oddělení se stal Egon Redlich, student práv a sionista, který do Terezína přijel jako člen Edelsteinova štábu. Od první poloviny roku 1942 mu ve vedení napomáhal Alfred Hirsch, který ve 30. letech emigroval z Německa do Československa. Hirsch zajišťoval dětem pohyb na čerstvém vzduchu a trochu sportu, aby se jim upevnilo zdraví. O něco později převzal od Redlicha správu oddělení.¹⁰⁴ Za nutnost považoval fyzickou zdatnost, zachování morálních hodnot a duševní i tělesné sebeovládání, tyto vlastnosti uplatňoval celý život: „V praxi to znamenalo především osobní příklad a pak tělesnou přípravu a skautské hry na hřišti Hagiboru v okupované Praze, sport na terezínských baštách a přísné kontroly čistoty na heimech, které byly dětmi nazývány jednou z „terezínských ran“.“¹⁰⁵

Vznik terezínských dětských a mládežnických domovů se projednával již v době takzvaného „uzavřeného ghetta“ (tedy v době, rozdělení kasáren na mužskou a ženskou část a žilo zde ještě i civilní obyvatelstvo). Dle dochovaného dokumentu ze září 1945 pojednávajícím o pohybu židovského obyvatelstva v protektorátu „se narodilo 207 osob v Terezíně“.¹⁰⁶ Děti mladší dvanácti let žily s matkami, starší chlapci pak s otci, jelikož děti často zůstávaly samy, když rodiče pracovali, rozhodla se židovská samospráva zřídit dětem oddělené ubikace pro zajištění jejich lepších životních podmínek. Tato dětská sekce se nazývala „kinderheimy“, jako první vznikl chlapecký dětský domov. U žen propukla epidemie spály, proto se dívky dočkaly svého oddělení až o něco později. Radikálním předělem se stal 1. červenec 1942, oficiální datum otevření ghetta, od toho

---

¹⁰³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila, *Terezínské děti – bilance*. In: KÁRNÝ, Miroslav, BLODIG, Vojtěch (eds.), *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941–1945*, Praha 1992, s. 144–148.

¹⁰⁴ KASPEROVÁ, s. 108–111.

¹⁰⁵ BONDYOVÁ, Ruth, *Dětský blok v rodinném táboře*. In: BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita (eds.), *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi - Birkenau: Sborník z mezinárodní konference*, Praha 1994, s. 50.

¹⁰⁶ AŽM, *Dokumenty persekuce*, kt. 16, *Pohyb židovského obyvatelstva za doby okupace*, 18. 9. 1945.

data se začalo plnit vězni z příchozích transportů. Děti byly přemístěny z kasáren do samostatných budov vyčleněných jen pro děti a mládež. První chlapecký dětský domov známý jako L 417 vznikl 8. července 1942. Domovy se označovaly a dělily dle německé terminologie na dětské domovy „kinderheimy“, mládežnické domovy „jugendheimy“ (ty se dále dělily na dívčí a chlapecké) a učňovské domy „lehrlingsheimy“. Program dětí v domově se dělil do několika časových bloků. Naplň dopoledního a odpoledního zaměstnání skrývalo i tajnou výuku dětí, přestože se zákaz vyučování židovských dětí vztahoval i na Terezín. Další denní aktivitou se stala příprava divadelních a recitačních představení, jako například nejznámější dětská opera „Brundibár“. Děti vydávaly časopisy jako „Vedem“, „Rim Rim Rim“, „Domov“ nebo „Listy sedmičky“.¹⁰⁷

6.2 Terezínské transporty

Protižidovská perzekuce se plně soustředila na Terezín, po necelém roce zde byly deportovány tři čtvrtiny židovského obyvatelstva protektorátu: „*Zatímco koncem roku 1941 se v Terezíně nacházelo 7 350 židovských vězňů, v 1. pololetí 1942 bylo z českých a moravských měst, především z Prahy, Brna, Moravské Ostravy, Olomouce, Kolína, Plzně, Tábora, Pardubic, Hradce Králové a dalších shromaždišť židovských transportů do Terezína dopraveno 25 862 a ve 2. pololetí dvaadvacátého roku 28 366 osob.*“¹⁰⁸

V zájmu klidného průběhu transportů se Terezín prezentoval jako místo, kde budou moci žít a pracovat do konce války. Nicméně vzhledem k počtu osob zde žijících, fyzickým trestům, nedostatku jídla, kontrole bezpečnostní služby a následným deportacím, nelze Terezín označit za pouhý internační tábor. Příchod nových zahraničních transportů zvýšil přeplněnost tábora a zhoršil nedostatek potravin a jiných potřeb.¹⁰⁹ Na konferenci ve Wannsee se o Terezínu jednalo jako o ghetto pro staré německé a rakouské Židy nebo válečné invalidy, kteří nemají být deportováni dále na východ. Falešná nacistická propaganda ghetto označovala jako lázeňské město.¹¹⁰

V denním rozkaze z 5. ledna 1942 vyšlo oznámení o chystaném transportu

---

¹⁰⁷ KASPEROVÁ, s. 129–140.

¹⁰⁸ KRYL, s. 54.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 54–55.

¹¹⁰ BENZ, Wolfgang, *Theresienstadt: Eine Geschichte von Täuschung und Vernichtung*, München 2013, s. 35.

do ghetta v Rize, který byl naplánován na 9. ledna a poprvé a naposledy se zveřejnil cíl transportu. Patřil mezi jeden z šedesáti tří transportů na východ. Do léta 1942 se týkaly deportace převážně českých vězňů. Jedním transportem většinou odjelo kolem tisíce osob včetně dětí: „Ze 7 590 terezínských dětí ve věku do 15 let, které byly z ghetta odvečeny východními transporty, se zachránilo 242.“¹¹¹ Dva transporty odjely do Rigy, další vlna deportací směřovala do Lublinska a z toho pouze jeden skončil ve varšavském ghettu. Transporty z léta a podzimu 1942 končily hromadnou smrtí. Výjimkou se stali jednotlivci pracující v sonderkomandu, které zaměstnávalo vedení vyhlazovacích zařízení. Plánované deportace do Minsku z ledna 1942 se neuskutečnily kvůli neúspěšným vojenským akcím. V dubnu přijel Heydrich připravit plány pro likvidaci dalších Židů, jež se týkala i šesti terezínských transportů. Jeden z těchto vlaků skončil už v Baranoviči, vězně odvezli do lesa a zastřelili. Poslední dva transporty končící v Malém Trostinci byly vypraveny 8. a 22. září 1942. Největší „továrnou na smrt“ v Generálním gouvernementu se stala Treblinka, kterou nacisté otevřeli v červenci 1942. Treblinka se nestala „pobytovým“ táborem, jelikož ihned po příjezdu vězňů následovala „dezinfekce“, kdy se do sprch vhněl plyn. V období září a října 1942 do ní přijelo deset transportů z Terezína se starými lidmi. Posledním deportačním transportem v roce 1942 se stal ten, který poprvé směřoval do Osvětimi. Většinu osob nacisté označili za práce neschopné, proto lidé skončili v plynových komorách.¹¹² Září roku 1942 se dle statistického grafu odchodů z ghetta stalo měsícem s nejpočetnějšími deportacemi. Deportováno bylo dle záznamu 13 005 osob, na druhém místě byl říjen a třetím měsícem s nejvyšším počtem deportací se stal duben.¹¹³

Z Terezína odjížděly transporty i další roky, v lednu a únoru 1943 také do Osvětimi, nejdelsí přestávkou v deportacích na východ se stala doba od února do srpna 1943. Snížil se totiž počet příjíždějících vězňů. V září 1943 opustily ghetto dva velké transporty pod záštitou pracovního nasazení, které směřovaly do Birkenau. Osoby z nich neprošly přímou selekcí, ale byly umístěny do vyhrazené části tábora. Pod vedením Alfreda Hirsche vznikl i dětský blok podobný terezínskému. Nově příchozí skončili 7. března v karanténě, předtím však museli napsat korespondenční

---

¹¹¹ BLODIG, Vojtěch, *Proměny terezínského ghetta v roce 1942*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1942 v protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 118.

¹¹² KÁRNÝ, „Konečné řešení“: *Genocida*, s. 93–95.

¹¹³ AŽM, Terezín, kt. 10, *Odchod z ghetta, Terezín 1942*.

lístky s daty 8. a 25. března. Následně je nákladní auta odvezla ke krematoriím: „Mezi 3 792 oběťmi osvětimské noci z 8. na 9. březen 1944 bylo nejméně 3 700 českých židů [sic], mužů, žen a dětí. Šlo o největší nacisty spáchanou hromadnou vraždu na českých občanech.“¹¹⁴ Další velké transporty odjely v prosinci 1943 a v květnu 1944 do Birkenau a za úplně poslední se považují ty z podzimu roku 1944.¹¹⁵ „Na šest milionů Židů z celé Evropy bylo během 2. světové války zavražděno. Mezi nimi bylo 270 000 z ČSR a ze samotného území Čechy a Morava téměř 80 000.“¹¹⁶

---

¹¹⁴ KRYL, s. 82.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 73–84.

¹¹⁶ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939–1945*, Rychnov nad Kněžnou 1997, s. 40.

7 ODBOJ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Jedny z největších skupin protinacistického odbojového hnutí působícího v protektorátu byly: Petiční výbor Věrní zůstaneme, Politické ústředí a Obrana národa. Ústředním orgánem protinacistického odboje se stal ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího) založený začátkem roku 1940. Významnou osobností Petičního výboru Věrní zůstaneme, představoval Josef Fischer, který napomáhal zahraničnímu odboji a šíření ilegálních tiskovin. Stal se také spoluautorem dokumentu „Za svobodu, do nové ČSR“, tedy komplexního pojetí protifašistického odboje a plánu podoby Československa po osvobození z nacistické okupace. Tento dokument nabyl významu přijetím od Ústředního vedení odboje domácího a také přijetím jeho hlavních bodů od exilového prezidenta, který o něm vedl diskuzi přes ilegální vysílačku Sparta I v srpnu 1941. ÚVOD koordinoval odbojovou a zpravodajskou činnost a spolupráci navázal i s komunistickým odbojem. Jeho úpadek přišel s nástupem Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora a počátkem roku 1943 byl zatčen poslední jeho představitel Vladimír Krajina, kterého věznili v Malé pevnosti v Terezíně.¹¹⁷

Odbojová činnost také souvisela s hledáním cest z protektorátu do exilu. Jedna z cest vedla přes Maďarsko, jehož úřady ale vše komplikovaly. Vybudování mezistanice v Budapešti by napomohlo k vyřizování povolení k výjezdu do Jugoslávie a jiných zemí. S touto mezistanicí pak souvisela odbojová činnost Miloše O. Bondyho, který se do Budapešti dostal z Francie, kde obchodně pobýval v době vyhlášení války. Vzhledem ke svému židovskému původu se pokusil získat francouzské občanství, které nedostal. Francouzské zpravodajské oddělení mu však nabídlo spolupráci a ochranu, kterou přijal. Bondy tak začal budovat výzvědnou síť a spojení s protektorátem přímo v Budapešti. V Praze se vytvořila zpravodajská odbojová buňka, kterou vedl jeho syn Miloš. Do Budapešti putovaly informace o politickém vývoji, pohybech německých posádek či o vojenských transportech. Německá kontrašpionáž se dozvěděla o činnosti francouzské zpravodajské služby a roli Bondyho, kterého v únoru 1940 nechala zatknout. Jeho síť informátorů a zpravodajství byla zničena, ale přerušit útky přes budapešťskou

---

¹¹⁷ KURAL, Václav, *Osobnost docenta Josefa Fischera v českém odboji*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha 2007, s. 49–51.

mezistanici se nepodařilo.¹¹⁸ V srpnu 1942 byl Miloš O. Bondy obviněn a odsouzen ze „zemězrady, napomáhání nepříteli a přípravy k velezradě“.¹¹⁹

S počátkem okupace v roce 1939 se pojí i vznik různorodých lokálních odbojových hnutí jako reakce a nesouhlas na vznik protektorátu. Jedním z měst, kde vzniklo několik takových uskupení, se stal Uherský Brod. Kromě komunistické skupiny a takzvané skupiny Obrany národa zde nezůstalo ani židovské obyvatelstvo pozadu a vytvořilo skupinu hlavně mladých Židů, kteří se spojili po zapálení jejich synagogy. Mezi místní odbojáře patřili Ernst Kann a Vítězslav Kien, kteří po vydání zatykače prchli na Slovensko, kde se po dobu války ukrývali. Členové další židovské organizace, která spolupracovala s ostatními nežidovskými, byli po zatčení a po tvrdém výslechu jednoho z jejich členů popraveni. Nejpodstatnější skupinou odbojářů se stali převaděči uprchlíků přes Bílé Karpaty na Slovensko. Hlavními organizátory těchto akcí se stali Ariel Eisen, Richard Mayer a Vítězslav Roth. Většinou mladí uprchlíci z Prahy se dostali do Uherského Brodu, kde přenocovali v židovské škole před následnou cestou na Slovensko. Židé spolupracovali s místními sedláky, kteří nechávali utečence převádět přes svá pole u hranic. Za hranicemi čekal na uprchlíky slovenský taxikář v uniformě Hlinkovy gardy, který je bezpečně dovezl do Nového Mesta nad Váhom. Tyto akce zastřešovala organizace Hechaluc (mládežnická sionistická organizace, jejímž cílem bylo vystěhování do Izraele). Odsud je čekala cesta do Maďarska a poté většinou do Palestiny. Richard Mayer byl zatčen gestapem při přechodu Karpat a popraven s dalšími dvěma lidmi. Roth zjistil své prozrazení a uprchl na Slovensko a z něj do Anglie, kde vstoupil do československé armády. Po válce se vrátil zpět do Uherského Brodu. Zatím jeho manželka Erna pomáhala převaděčům, ale po zatčení jedné skupiny uprchlíků v Maďarsku byli vyzrazeni ti, kteří jim v útěku pomáhali. Ernu zatklo gestapo 12. května 1942 a poslalo ji do Osvětimi, kde ji nacisté zastřelili. Dcera Erika skončila v Terezíně, díky pomoci příbuzných válku přežila.¹²⁰

Od léta 1941 vzrostl počet sabotážních akcí, pasivní rezistence a rozšíření stávek

---

¹¹⁸ GEBHART, Jan, *Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha 2007, s. 55–58.

¹¹⁹ GEBHART, Jan, *Někteří z mnohých: k činnosti Josefa Fischera, Karla Bondyho a Miloše Otto Bondyho v českém odboji za druhé světové války*. In: KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana (eds.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*, Praha 1998, s. 160.

¹²⁰ KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, s. 62–66.

především ve vojensky potřebných závodech. Ukázkou jednotného boje se stal týdenní bojkot protektorátního tisku v září 1941. Bojkot popsal ve svých memoárech Prokop Drtina: „*Byla to snad největší a nejlépe koordinovaná kampaň a protinacistická demonstrace mezi domácími odbojem a československým rozhlasem z Londýna.*“¹²¹ Pražské gestapo upozornilo Hlavní úřad říšské bezpečnosti na novou spolupráci komunistů s českým odbojem. Jako další problém se jevila Československá obec sokolská, která byla považována za českou nacionální organizaci a jejíž členové se dle gestapa zapojili do ilegální práce. V dubnu 1941 Heydrich úředně zastavil činnost Sokola. V říjnu 1941 nechal pozatýkat všechny členy předsednictva a funkcionáře, údajně kvůli jejich nepřátelskému postoji vůči Německu. Ve vězení skončilo 1 500 členů, z nichž většina putovala přímo do koncentračních táborů. Jako důsledkem tohoto Heydrichova kroku vznikla „Obec sokolská v odboji“. V jejím čele stál jediný nezatčený člen Sokolské revoluční rady Ladislav Vaněk. Persekuce ze strany okupantů nabyly koncem roku 1941 nečekaných rozměrů a postihly organizovaný odboj, nicméně nezlikvidovaly české rezistenční hnutí.¹²²

Na protektorátní tisk působila okupační správa s přísným cenzurním opatřením, ale zároveň ho ovlivňoval i odboj. Z počátku se v něm uplatnila takzvaná Schmoranzova skupina, která působila údajnou loajalitou a zároveň rezistencí. Tato zpravodajská skupina měla za cíl obnovu Československé republiky. Byla součástí odboje a udržovala kontakty se zahraničím. První větší zásah gestapa v protektorátu mířil právě proti ní. Její spolupráce s francouzským konzulátem nabyla na důležitosti. Němci brzy odhalili formování ilegální skupiny při tiskovém odboru předsednictva vlády. Gestapo při zatýkání získalo mapu s krycími jmény spolupracovníků a podrobné zprávy o akcích gestapa. V listopadu 1941 proběhl soud se Schmoranzem, který ho s jeho spolupracovníky odsoudil převážně k trestu smrti. Jednalo se o jednu z prvních odbojových skupin, kterou gestapo odhalilo.¹²³ Dne 17. září 1939 vyšlo nové nařízení, které rušilo veškeré pokyny vydané před tímto datem. Obsah těchto pokynů měl být tajný a určoval postoj tisku k nacistické vládě: „*Úkolem tisku je tvořiti veřejné mínění a vésti je cílevědomě a jednotně směrem, který jest dán životními zájmy Říše,*

---

¹²¹ GEBHART, KUKLÍK, s. 202.

¹²² Tamtéž, s. 201–205.

¹²³ PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou Říše*, Praha 1998, s. 130–136.

Protektorátu [sic], a tím i českého národa, včleněného do rámce Říše.“¹²⁴

---

¹²⁴ KONČELÍK, Jakub, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.), *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939–1941*, Praha 2003, s. 469–470.

8 PROTEKTORÁTNÍ TISK A ŽIDOVSKÁ OTÁZKA

Tisk sloužil v protektorátu jako politicko-propagační nástroj a stal se tak součástí okupačního aparátu. Novináři, kteří kolaborovali s okupační mocí, se stali pro obyvatele protektorátu stejně nebezpeční jako okupační správa. Oficiálně povolený tisk zveřejňoval protižidovská nařízení a tím vymezoval kdo je židovského původu. To vedlo až k násilnému soustředování Židů v ghettech. O konečné fázi řešení židovské otázky, Terezíně a výrazům jako okupační správa či koncentrační tábor, měl tisk zakázáno psát. Funkci protektorátního tisku definoval vládní rada oddělení Úřadu říšského protektora Wolfgang Wolfram von Wolmar. Veřejné mínění mělo být ovlivněno tak, aby se obyvatelstvo ztotožnilo s protižidovskou politikou. Dalším způsobem, jak ovlivnit antisemitskou propagandu, bylo například vysílání filmu od Veita Harlana „Žid Süß“. Novináři obdrželi vstupenky s povinností navštívit tento film a napsat o něm recenzi do tisku. Film měl dle Wolmara sloužit jako „*podklad k rozsáhlým politickým úvodníkům, jelikož je velmi vděčným objektem a materiálem pro posouzení židovské otázky*“.¹²⁵ Iniciativu později převzala skupina takzvaných aktivistických novinářů zformovaná pod patronací okupačního aparátu v létě 1940. Díky jejich působení se v novinách, které se navenek tvářily jako ne zcela konformní s nacistickou ideologií, více uplatňovala protižidovská rétorika. Eskalace protižidovské propagandy rostla stejně rychle jako protižidovská politika. Bezprostředně po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava založil Říšský tiskový úřad i svou služebnu v Praze vedenou Oskarem Ullrichem. Jedním z prvních nařízení se stal zákaz zveřejňovat zprávy o sebevraždách ve spojitosti s okupací a informovat o zatýkání osob. V oblasti zpravodajství byl vydán „status quo“, postupně ale začalo docházet k zastavování tisku.¹²⁶

V roce 1941 se v Praze vydělila takzvaná aktivistická Sedmička vedoucích novinářů. Jednalo se o Karla Lažnovského (České slovo), Emanuela Vajtauera (Večerní české slovo), Vladimíra Krychtálka (Venkov), Vladimíra Rybu (Národní práce), Jaroslava Křemena (vedoucí redaktor A-Zet), Václava Crhu (šéfredaktor Národní politiky) a Karla Wenera (Polední list). Tato kolaborující skupina novinářů měla

---

¹²⁵ MILOTOVÁ, Jaroslava, *Protektorátní tisk a „židovská otázka“*. In: KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 1996*, Praha 1996, s. 131.

¹²⁶ Tamtéž, s. 129–132.

podporu zastupujícího protektora Heydricha. V roce 1942 vzniklo Ministerstvo lidové osvěty a takzvaný Presseklub, který sloužil k politickému kontaktu s žurnalisty, kteří nastolili tvrdou antisemitskou kampaň.¹²⁷ Každý týden obdrželi na poradách zástupci protektorátního tisku směrnice, dle nichž mají komentovat vnitropolitické i mezinárodní události. Dalším omezením pro tisk se stal zákaz zpráv o vystěhovalectví či vývozu peněz. Okupační aparát vytýkal protektorátnímu tisku, že jejich protižidovské aktivity jsou neobratné a málo důrazné. Koncem srpna 1941 se v tisku začaly objevovat informace o veřejném označení Židů, ale než došlo k realizování Neurathovy aktivity, nastoupil v protektorátu nový zastupující protektor Reinhard Heydrich. V novinách začala sílit protižidovská kampaň, která se přenesla 1. října i do rozhlasu. Kampaň ovšem nenabyla takového ohlasu, jaký nacisté očekávali, neboť exilová vláda se snažila bojkotovat protektorátní tisk. Po projevu v rozhlasovém vysílání exilová vláda vyzvala obyvatelstvo k zpomalení válečné výroby v podnicích. Aby okupační vláda zabránila opadávání antisemitských nálad, nařídil Heydrich uvalení ochranné vazby na osoby, které veřejně projevují své sympatie k Židům. Jako další krok ohlásil Heydrich vypravení transportů s pěti tisíci lidmi do Lodže. Wolfram oznámil žurnalistům, že *„při řešení židovské otázky se v četných kruzích často ještě objevuje úplné nepochopení zásadní stránky židovské otázky a rasových problémů, které s tím souvisejí“*.¹²⁸ Aby nacisté dosáhli ještě většího omezení Židů, vyloučili je od ledna 1942 z odběru novin a časopisů. Protektorátní noviny věnovaly pozornost nařízení o přesídlení židovského obyvatelstva, které vyšlo v platnost 28. února, nesměly se však zmínit, že budou přesídleni do Terezína.¹²⁹

8.1 Židovské listy

V listopadu 1939 byl založen list Jüdisches Nachrichtenblatt s českým podtitulem Židovské listy, který se stal oficiálním orgánem Židovské náboženské obce v Praze. První číslo vyšlo v novinové akciové společnosti Orbis 24. listopadu v rozsahu osmi stran. Hlavním cílem listu se stalo zajištění vystěhovalectví v nejširším rozsahu a v co nejkratší době. Židovským listům připadl úkol informovat židovské obyvatelstvo o možnostech vystěhování. V době založení ještě neexistoval přesný program a do září

---

¹²⁷ SEEMANN, s. 86.

¹²⁸ MILOTOVÁ, s. 145.

¹²⁹ Tamtéž, s. 142–145.

1940 list pojednával také o výstavbě v Palestině. Popularita novin vzrostla s informacemi o imigračních možnostech. Nemalá pozornost byla věnovaná otázkám přeškolování.¹³⁰

Židovské listy vycházely v novinovém formátu, text se dělil do čtyř sloupců, které doplňovaly obrázky a ilustrace. Poslední strana se věnovala inzerátům a takzvanému „Malému oznamovateli“. Původní příspěvky se uváděly v německém jazyce, do češtiny byly přeloženy nejdůležitější sdělení, předpisy a vyhlášky. Noviny tedy plnily funkci informačního pramene, v němž vycházela ustanovení, kterými se museli Židé řídit. List se financoval z vlastních zdrojů, například z inzerátů. Nařízené vyřazení Židů z veřejného života a pronajímání jejich bytů vedlo k rozšíření rubriky „Malý oznamovatel“, kde případně mohli najít volný podnájem.¹³¹ S ubývajícím počtem odběratelů se zmenšoval i rozsah novin. Od října 1941 do ukončení jejich vydávání vycházely pouze dvě strany. Jak uvádí autorka studie Ruth Bondyová: „*Jüdisches Nachrichtenblatt – Židovské listy byly logickým pokusem o přizpůsobení se a zároveň o uchování si lidskosti na prahu mechanizované legalizované genocidy Židů, jaká až do té doby v dějinách lidstva neexistovala.*“¹³²

---

¹³⁰ KREJČOVÁ, SVOBODOVÁ, HYNDRÁKOVÁ, s. 162.

¹³¹ Tamtéž, s. 163–164.

¹³² BONDYOVÁ, Ruth, *Kronika zavírajících se bran: Jüdisches Nachrichtenblatt – Židovské listy (1939–1945)*. In: KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 2001*, Praha 2001, s. 25.

9 KONFERENCE VE WANNSEE A KONEČNÉ ŘEŠENÍ ŽIDOVSKÉ OTÁZKY

Od postupného vyřazování Židů z veřejného života, následného uzavření do ghett a deportování na východ vyvstala potřeba plánu a cíle pro uskutečnění konečného řešení židovské otázky. Tato záležitost se projednávala ve vile na břehu jezera Wannsee 20. ledna 1942. Rozhodnuto zde také bylo o trojím poslání Terezína – jako koncentračního a průchozího tábora, nástroje decimace i prostředku k dezinformaci o osudu transportovaných Židů.¹³³ Této tajné schůze se zúčastnilo patnáct nejvyšších státních nacistických úředníků, představitelů SS a také stranických funkcionářů. Reinhard Heydrich na schůzi předkládal seznam opatření přijatých proti Židům, dále jejich procentuální zastoupení v jednotlivých zemích a nastínil další plán na jejich evakuaci na východ. Problematika takzvaných polovičnických Židů měla být projednána v diskuzi. Dle Heydricha měly deportace začít od západu na východ, zástupci německé správy v Polsku požádali naopak o počátek celé akce v Polsku. Přesný význam konference však není znám. Vznik ghett, vraždění sovětských Židů i první vraždění plynem se odehrály již v době před samotnou konferencí.¹³⁴ Dle historika Eberharda Jäckela: „*Nejpozoruhodnější věcí na konferenci ve Wannsee je skutečnost, že nevíme, proč se konala.*“¹³⁵

Heydrich byl pověřen plánem na uskutečnění konečného řešení, proto zaslal pozvánky na konferenci ve Wannsee: „*Vzhledem k mimořádnému významu těchto otázek a s cílem koordinovat strategii centrálních orgánů, která se týká prací souvisejících s konečným řešením, navrhuji konání porady na toto téma, tím spíše, že už od 15. října 1941 dochází k pravidelným evakuacím Židů z Říše a z Protektorátu Čechy a Morava na Východ.*“¹³⁶ Schůze se původně měla konat 9. prosince 1941 v úřadovně Interpolu ve Wannsee, později dále změněné na penzion SS. Seznam pozvaných se dal pomyslně rozdělit na dvě skupiny. Největší skupinu tvořili zástupci ministerstev zodpovědných

---

¹³³ SEEMANN, s. 103.

¹³⁴ ROSEMAN, s. 9–10.

¹³⁵ GERLACH, Christian, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews*. In: *The Journal of Modern History* 70, 1998, 4, s. 759.

¹³⁶ HUSSON, s. 295.

za židovskou otázku, jako byla například ministerstva vnitra, spravedlnosti a propagandy.¹³⁷ Druhá skupina se skládala z nacistů, kteří se zabývali rasovými otázkami, jako například zástupce z Úřadu říšského komisaře pro posílení německví či z Hlavního úřadu SS pro otázky rasy a osídlování. Schůze se měli zúčastnit i delegáti s mezinárodními zájmy, proto se stalo rozdělení kompetencí a úkolů jedním z nejdůležitějších bodů jednání. Z důvodu útoku Japonska na Pearl Harbor byla však schůze odložena na neurčito. Na schůzi říšských a župních vedoucích 12. prosince 1941 učinil Adolf Hitler několik prohlášení. Část jednoho z projevů je zachycena v Goebbelsově deníku a Mark Roseman ho ve své knize cituje: „*Pokud jde o židovskou otázku, rozhodl se vůdce zamést podlahu do čista. Židům již dříve prorokoval, že pokud znovu vyvolají světovou válku, čeká je vyhlazení. Nešlo o pouhé fráze. Jsme ve světové válce; vyhlazení toho bude nutným důsledkem. K této otázce je třeba přistupovat bez jakékoli sentimentality. Nejsme tady proto, abychom soucítili s Židy, ale abychom soucítili s naším německým lidem. Jelikož německý lid při tažení na Východ znovu obětoval 160 000 životů, musí ti, kteří tento krvavý konflikt v první řadě vyvolali, za něj zaplatit svými životy.*“¹³⁸ S ohledem na vleklé období nejistoty na východní frontě navrhl Heydrich uspořádat konferenci 20. ledna 1942 s cílem nalézt nová místa, kam by židovské transporty směřovaly.¹³⁹

Wannsee leží na předměstí Berlína a stalo se oblíbenou rezidencí vyšších vrstev. Po roce 1933 se zde usadilo několik předních nacistů například Josef Goebbels, Albert Speer nebo Hitlerův lékař Dr. Morell. Většina z nich získala majetky na úkor původních židovských vlastníků. Liga nacistických žen dokonce ve Wannsee založila Školu říšských nevěst. Několik institutů zde zřídily SS a SD a pořádaly tu své konference. Samotná vila stojí v ulici Am Grossen Wannsee s výhledem na jezero. Po roce 1941 sloužila jako penzion pro vysoko postavené nacisty při jejich návštěvách Berlína. Z původního seznamu pozvaných se dostavila jen část hostů. Šlo o vlivné a vysoce vzdělané muže (více než polovina měla doktorský titul, většinou z práv). Z ministerstev spjatých s židovskou otázkou se dostavili: Wilhelm Stuckart (ministerstvo vnitra), Erich Neumann (organizace pro čtyřletý plán), Roland Freisler (ministerstvo spravedlnosti),

---

¹³⁷ HADASSAH, Davis, *What was the role of the Wannsee conference in the Final Solution?* In: *European Judaism: A journal for the New Europe* 32, 1999, 2, s. 26.

¹³⁸ ROSEMAN, s. 78.

¹³⁹ Tamtéž, s. 74–78.

Martin Luther (ministerstvo zahraničí) a Fridrich Wilhelm Kritzinger (říšské kancléřství). Z ministerstva pro obsazená území na Východě se schůze zúčastnil Georg Leibbrandt a Alfred Meyer. Generální gouvernement zastupoval Josef Bühler. Druhou skupinu nacistických představitelů a stran zabývajících se rasovou otázkou tvořili Gerhard Klopfer (kancelář nacistické strany) a Otto Hofmann (Hlavní úřad SS pro otázky rasy a osidlování). Přítomen byl i šéf gestapa Heinrich Müller, Adolf Eichmann, dále šéf bezpečnostní policie Generálního gouvernementu Eberhard Schöngarth a Rudolf Lange (velitel Einsatzkomanda 2 a oblastní šéf policie v Rize). Celé jednání zahájil Heydrich součtem protižidovských opatření.¹⁴⁰ Důležitým se stalo vymezení podmínek k „evakuaci“, které určovaly, že Židé starší šedesáti pěti let, s těžkými zraněními a nositelé Železného kříže I. třídy měli být deportováni do Terezína. Ostatní Židé měli být nejdříve umístěni v takzvaných průchozích ghettech a odsud transportováni na východ. Následná diskuze o otázce míšenců pojednávala o Heydrichově plánu poslat je na východ společně s Židy. Osoby, na něž by se vztahovala výjimka, měli podstoupit sterilizaci.¹⁴¹ Záznam z konference uvádí, že v druhé části následovaly vstupy účastníků do diskuze a závěrečná část protokolu pojednávala o různých formách řešení. Z celkového počtu třiceti exemplářů, o nichž se zmiňuje protokol, se zachoval pouze jeden adresovaný Lutherovi. Tento exemplář označený jako č. 16 se nazýval „Tajná říšská věc“. Společně s dokumentem byl zaslán dopis s hlavičkou „SD a bezpečnostní policie“, který poukazuje na úspěch konference. Samotný text dokumentu z Wannsee byl pravděpodobně složen z poznámek z konference a z textů sepsaných Heydrichem v letech 1940 a 1941, které postupně dopracovával. Výslednou formu dopravitel Eichmann, jehož Heydrich považoval za poradce pro tyto záležitosti (viz Příloha č. 5).¹⁴²

---

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 82–85.

¹⁴¹ GÖTZ, Aly, „Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů, Praha 2006, s. 217.

¹⁴² HUSSON, s. 317 – 318.

10 OPERACE ANTHROPOID A DALŠÍ

Reinhardu Heydrichovi se podařilo potlačit a roztržít domácí odboj. Pomoci občanům protektorátu mohla jen exilová vláda z Londýna. Proběhlo nesčetně pokusů o sabotážní akce a zvláštní operace za účelem spojovacím, zpravodajským, partyzánským či teroristickým. Operace ANTHROPOID se stala jedinou úspěšně zakončenou teroristickou operací. Program na pomoc domácímu odboji vznikl koncem roku 1940, kdy bylo vybráno prvních třicet parašutistů, jejichž příprava skončila v létě 1941. Rozhodnutí o provedení operací vzešlo až po zprávách o stanném právu a popravách v protektorátu po Heydrichově nástupu. Zpravodajský odbor v Londýně řídil František Moravec, který vyhlásil úkol zlikvidovat některého z nacistických vůdců okupační správy (Heydricha či Franka). Povoláni byli jedni z prvních účastníků parašutistického výcviku: rotmistr Jozef Gabčík, Jan Kubiš a rotný Karel Svoboda, toho však vyřadil z operace úraz po výcviku absolvovaném ve Skotsku.¹⁴³ Zpravodajské a spojovací úkoly měl zajistit program SILVER (operace PERCENTAGE, SILVER A, SILVER B, ZINC a STEEL), program IRON (někdy nazýván GOLD) měl zajistit sabotážní a teroristickou činnost. Naplánovány byly operace ANTHROPOID, OUT DISTANCE, BIVOUAC, BIOSCOP, INTRANSITIVE a TIN. Tyto operace se zaměřovaly na poškození a zničení průmyslových podniků, dopravních center, plynáren, zbrojovek a dalších podniků. Součástí programu IRON se staly dva atentáty, které měly splnit operace ANTHROPOID (směřován na Heydricha či Franka) a TIN (zaměřen na Emanuela Moravce). Atentát na Heydricha se stal součástí jedné z šesti operací, která měla přispět k destabilizaci politické situace v protektorátu.¹⁴⁴

Program operací plánovaných na období od října 1941 do dubna 1942 měl začít dvěma akcemi, první v rámci operace PERCENTAGE (František Pavelka vezl domácímu odboji radiostanici a krystaly pro její provoz) a druhý, který měl zahájit program IRON a dovézt do protektorátu trhavinu. Plánovaný odlet parašutistů zkomplikoval fakt, že Beneš nechtěl provést teroristickou akci bez vědomí domácího odboje. Pokusil se tedy spojit s odbojem v noci z 3. na 4. října 1941 pomocí radiostanice

---

¹⁴³ ŠOLC, Jiří, *Přijdeme za svítání: Diverze v neregulérní válce československého odboje v letech 1939–1945*, Praha 2005, s. 19–20.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 56–57.

SPARTA. Gestapo zjistilo vysílací místo a stanici zabralo, čímž padla i možnost konzultovat operaci s domácím odbojem. Až v lednu 1942 bylo obnoveno spojení s vysílačkou LIBUŠE skupiny SILVER A, která dostala přednost před odletem Gabčíka a Kubiše. Nakonec letounem odletěla skupina SILVER A, SILVER B a zároveň i Gabčík s Kubišem. Seskok měl být proveden nedaleko záchytné adresy, následovat mělo bombardování plzeňské Škodovky jako maskování seskoku parašutistů. Bohužel, namísto severně od Plzně, byli výsadkáři vysazeni východně od Prahy u obce Nehvizdy 29. prosince 1941 kolem druhé hodiny ranní.¹⁴⁵ Parašutisté měli zakopat vybavení a vyčkat na záchytném místě do rána, poté dojít do Plzně a najít smluvené adresy. Gabčík vystupoval pod jménem Zdeněk Vyskočil a Kubiš měl krycí jméno Otto Strnad. Jediným smluveným způsobem komunikace se staly záchytné adresy, neměli spojení přes radiostanici ani šifrovací klíč. Pro splnění úkolu dostali speciální výbavu, která se skládala „z kombinézy, gumové přilby, rukavic, přezůvek, kotníkových bandáží, polní lopatky, péřového spacího pytle, kovové lahve s alkoholem, kapesního obvazu, kompasu, nože, elektrické svítilny, plechovky s tabletami na úpravu vody, masové konzervy, dávky čokolády a drog. Ty byly trojího druhu: uspávací, proti únavě a jed. Pistole COLT ráže 0,32 (7,65 mm) s 16 náboji ve dvou zásobnicích doplňovala osobní výbavu“.¹⁴⁶ Po několika nezdařilých pokusech se v lednu 1942 podařilo navázat signál s vysílačkou. Skupina SILVER A přežila první fázi operace, letadlo je vysadilo také na nesprávném místě, ale měli větší štěstí než skupina SILVER B, která se rozpustila poté, co jim přestala fungovat vysílačka a lidé na kontaktních adresách jim odmítli pomoci. Členové skupiny SILVER A navštívili své rodiny, což se neutajilo před gestapem. Tajně v lomu instalovali radiostanici a začali vytvářet zpravodajskou síť. Jedním z úkolů bylo zjistit, co se stalo s výsadkem ANTHROPOID. Při seskoku si Gabčík zranil nohu, našli s Kubišem opuštěnou štolu, kde je ráno vypátral hajný. Pozornosti neunikli ani u místního mlynáře, který jim pomohl nalézt útočiště v Praze u ilegální sokolské organizace zvané JINDRA. Jejich vybavení se ukrylo po různých záchytných adresách v Praze. Gabčík s Kubišem obdrželi potravinové lístky, nové doklady a neschopenky. Přebývali v bytě Moravcových, kteří byli zapojeni do odbojové činnosti. Exilová vláda v Londýně dostala počátkem března zprávu o zdařilém výsadku. Po prozrazení členů

---

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 88–108.

¹⁴⁶ ŠOLC, Jiří, *Nikdo nás nezastaví*, Praha 1992, s. 58–59.

skupiny SILVER A prchl Josef Valčík do Prahy, kde se připojil k operaci ANTHROPOID. Pomáhat měli skupině OUT DISTANCE při náletech na plzeňskou Škodovku, což souviselo s umístěním naváděcího majáku Rebecca a založením požárů v okolí továrny. Z rozpadlé skupiny se akce zúčastnil pouze zraněný Adolf Opálka a Karel Čurda ve spolupráci s Gabčíkem, Kubišem a Valčíkem. Maják Rebecca padl již v této době do rukou gestapa. Místo lokalizoval pouze jeden letoun, který provedl 26. dubna nálet, bomby ale dopadly tři kilometry od cíle. Ani druhý pokus 3. května se nepovedl. Dvoučlenný tým operace TIN pověřený atentátem na Moravce se stal také neúspěšným.¹⁴⁷

10.1 Atentát

Gabčík s Kubišem měli vytyčeny tři plány útoku na zastupujícího protektora. První varianta počítala s útokem na salónní vagón při jeho cestě do Berlína. Druhá akce se měla odehrát v lese u Panenských Břežan, ocelové lano by přehradilo silnici a mohl by tak atentátník zaútočit na vůz, nedořešena zůstala otázka úniku z místa. Poslední variantou se tedy stal útok přímo v Praze.¹⁴⁸ Atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byl spáchán 27. května 1942 v Praze na jeho cestě z Panenských Břežan na Hrad. Valčík podal signál zrcátkem, že vůz se blíží, Kubiš a Gabčík čekali v zatáčce, kde auto muselo zpomalit. Gabčík mířil samopalem na mercedes z blízkosti dvou metrů, jeho zbraň se však zasekla, vytáhl pistoli a utekl. Mezitím Kubiš hodil bombu na automobil, ta vybuchla mezi kolem a zadními dveřmi, následně utekl k bicyklu a ujel směrem do Libně.¹⁴⁹ Zde ukryl oblečení s bicyklem a oblékl si nádražní uniformu. Gabčíkův útěk byl těžší, neboť ho pronásledoval Heydrichův řidič. Gabčík se pokusil ukrýt v řeznictví, ale podařilo se mu postřelit řidiče a utéct pryč. Heydricha nacisté odvezli do nemocnice na Bulovce, měl zlomené žebro, protrženou bránicí a úlomky karoserie ve slezině. Za dopadení útočníků byla vypsána odměna jeden milion německých marek. Každému, kdo by napomáhal atentátníkům, hrozilo zastřelení, stejně tak celé jeho rodině. Popraveni byli i všichni političtí vězni ve vazbě. Zpráva o atentátu

---

¹⁴⁷ MACDONALD, s. 167–183.

¹⁴⁸ KUBÁNEK Petr, *Dal signál k atentátu na Heydricha: Životní příběh parašutisty Josefa Valčíka*, Uherské Hradiště 1993, s. 58–59.

¹⁴⁹ BERTON, Stanislav, *Das Attentat auf Reinhard Heydrich vom 27. Mai 1942. Ein Bericht des Kriminalrats Heinz Pannwitz*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 33, 1985, 4, s. 679.

otřásla nacistickým vedením.¹⁵⁰ Goebbels si do svého deníku poznamenal „...zatknou v Berlíně ...na pět set Židů a představitelům židovské obce pohrozím, že každý projev nepokoje či pokus o spiknutí budeme trestat zabitím stovky či sto padesáti zadržovaných“.¹⁵¹ Během následujících dní bylo zavražděno několik set Židů v Sachsenhausenu. Frank odcestoval 28. května 1942 za Hitlerem, ten mu oznámil, že novým protektorem jmenoval generála Kurta Daluegeho. Na této schůzi vypracovali seznam opatření pro protektorát.¹⁵² Některé noviny psaly o atentátu již druhý den po jeho uskutečnění, jako tomu bylo v listu „Türkische Post“, sdělení informovalo o vypsání odměny za poskytnutí pomoci vedoucí k dopadení pachatelů.¹⁵³

Ještě ve večerních hodinách vláda vyhlásila civilní výjimečný stav v celém protektorátu. Deník „Národní práce“ otiskl tento výnos 29. května 1942 spolu s přihlašovací povinností osob nad 15 let.¹⁵⁴ Zakázáno bylo pohřbívání mužů ve věku 25–40 let a došlo také ke komunikačnímu uzavření Prahy. Hotely, vlaky a nádraží podlehly okamžité kontrole. Za stopy vedoucí k dopadení útočníků náležela odměna. Celou Prahu obklíčily jednotky SS.¹⁵⁵ Gabčík s Kubišem se ukryvali na záchytných adresách, Opálka se ukryl ve vestavěné skříni za pohovkou a Čurda se ukryl ve světlíku, poté se mu podařilo uprchnout z Prahy do jižních Čech ke své matce. Kvůli četným domovním prohlídkám nebylo bezpečné ukrývat parašutisty v domácnosti. Nové útočiště našli v kryptě pravoslavného kostela svatého Cyrila a Metoděje, jako poslední přišel do úkrytu Gabčík. Kromě členů operace ANTHROPOID se zde ukryli i Valčík, Opálka, Švarc (TIN) a další dva členové skupiny BIOSCOPE – Josef Bublík a Jan Hrubý.¹⁵⁶ Mezitím v nemocnici zemřel v ranních hodinách 4. června 1942 na následky zranění zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich. O jeho smrti informovaly německé noviny následující den ráno.¹⁵⁷ Jeho smrtí se dokončilo poslání operace ANTHROPOID. V závěrečné zprávě stálo: „Smrt nastala poškozením životu důležitých parenchymatických orgánů bakteriemi, popřípadě jedy, které vnikly do těla se střepinou

---

¹⁵⁰ MACDONALD, s. 201–205.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 205.

¹⁵² ŠUSTEK, Vojtěch (ed.), *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava: edice historických dokumentů*, Praha 2012, s. 214.

¹⁵³ Türkische Post, 28. 5. 1942, XVII/126.

¹⁵⁴ AŽM, Dokumenty persekuce, kt. 18, Výnos říšského protektora v Čechách a na Moravě o vyhlášení civilního výjimečného stavu, Praha 29. května 1942.

¹⁵⁵ ŠOLC, *Přijedeme za svítání*, s. 152–155.

¹⁵⁶ MACDONALD, s. 209.

¹⁵⁷ Briesetal-Bote, 5. 6. 1942, XLI/129.

*a usadily se zvláště v pohrudnici, v bránici a v okolí sleziny, nahromadily se a rozmnožily.*¹⁵⁸ Atentátníci se dozvěděli o smrti Heydricha, jejich nadšení však kazil fakt, že nacisté provedli odvetu páchanou proti obyvatelstvu. Hitler vydal rozkaz k popravě třiceti tisíc politicky aktivních Čechů. To vyvolalo v obyvatelstvu strach a lidé začali psát anonymní udání. Anonymní dopis zaslal i Čurda, který pojmenoval viníky atentátu ve snaze zachránit svou rodinu a zabránit tak násilí, které se dělo. Když jeho udání nemělo většího ohlasu, nasedl na vlak a přijel do Prahy na ústředí gestapa, kde odhalil útočníky a podal potřebné důkazy. Nemohl gestapo nasměrovat k úkrytu, jelikož ho neznal, prozradil však adresy záchytných bytů. Většina svědků se buď otrávila jedem nebo se jim podařilo uniknout. Hlavním konspiračním bytem se stal byt Moravcových, při razii gestapa se otrávila matka mladého Ati Moravce, který po krutých výsleších prozradil místo úkrytu parašutistů. Ve 4 hodiny ráno 18. června 1942 se sjelo ke kostelu na sedm set příslušníků SS. Po vstupu nacistů do kostela vhodili parašutisté dovnitř granát a zahájili palbu. Hlavním cílem SS bylo dostat parašutisty živé z kostela, jediný přístup ale tvořilo úzké točité schodiště. Další útoky trvaly dvě hodiny, když střelba utichla, našli příslušníci SS dva mrtvé parašutisty, kteří se raději otrávil jedem a třetího, který byl v bezvědomí. Jednoho z mrtvých identifikovali jako Kubiše, ostatní mrtví však neodpovídali popisu Gabčíka. Při násilném výslechu kněz přiznal, že pod kostelem se nachází krypta, kde se ukryvali další čtyři výsadkáři, jejíž vchod je zakryt plochým kamenem. Gestapo se snažilo ukryté muže přesvědčit, aby se vzdali, nicméně se jim to nepovedlo. Ve snaze vypudit je z krypty ven mělo být sklepení zatopeno vodou. Muži se bránili prořezáváním hadic a dalšími způsoby. Jedním z posledních pokusů se stalo nasazení slzného plynu. S úkolem ukončit obléhání nakonec Frank povolil útok vojáku ozbrojených automaty a granáty, v temné kryptě se ukázali jako lepší terč pro ukryvající se muže, akce byla neúspěšná. Posledním plánem se stalo vyhození vchodu do krypty do vzduchu, než se ale uskutečnil tento zásah, ozvaly se z ní čtyři výstřely následované tichem. Po šestihodinové obraně v kryptě spáchali parašutisté raději sebevraždu poslední kulkou vstřelenou do spánku.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ HAASIS, Hellmut G., *Smrt v Praze: atentát na Reinharda Heydricha*, Praha 2004, s. 140.

¹⁵⁹ MACDONALD, s. 218–226.

10.2 Heydrichiáda a stanné právo

Téměř ihned po činu rozhlas oznámil zprávu o atentátu na Heydricha a zároveň vyhlášení výjimečného stavu nejprve platného pouze pro Prahu, večer pro celý protektorát. V Praze nacisté vyhlásili přísný zákaz vycházení z domu mezi devátou hodinou večerní a šestou hodinou ranní. Uzavřeny v tuto dobu musely být i hostince, divadla, biografy a jiné zábavní podniky, nejezdila ani veřejná doprava. Za neuposlechnutí hrozilo zastřelení. Celé město se stalo uzavřeným a probíhaly zde domovní prohlídky. Gestapo vylepovalo letáky s oznámením o finanční odměně tomu, kdo napomůže k dopadení pachatelů. Zastřelen i s celou rodinou měl být naopak ten, který informace měl, ale nesdělil je, dále také majitelé domů, kteří nechávají přebývat osoby, jež nepodstoupili v protektorátu policejní přihlášení. Pátrání se 29. května rozšířilo na celé území protektorátu. Zvláštní komisi pátrající po atentátnících vedl komisař Heinz Pannwitz.¹⁶⁰

Znovu vznikly dva stanné soudy v Praze a Brně, které hojně odsuzovaly k trestům smrti za narušení politické bezpečnosti protektorátu či spiknutí se proti Říši, obzvláště pak za napomáhání protistátní činnosti. V Brně zasedl stanný soud v budově řídicí úřadovny, zasedací místnost se nacházela v malé posluchárně bývalé právnické fakulty Masarykovy univerzity. Senát tvořil předseda a dva přísedící, příslušníci brněnského gestapa a členové bezpečnostní služby. Soud se neřídil platnými předpisy a zvyklostmi. V Praze se dokonce místo zasedání soudu rozhodovalo přes dálnopis. U brněnského stanného soudu byl vynesena rozsudek bez zdůvodnění, rozhodnutí o propadnutí majetku a prohlášení o nenapadnutelnosti rozsudku. Rozhodnutí stanných soudů potvrzoval jako Vyšší vedoucí SS a policie K. H. Frank dálnopisem. Odsouzení neměli svého obhájce a jejich rozsudky byly stanoveny dopředu. Soud vynášel dva typy rozsudků – trest smrti nebo předání do rukou gestapa, potažmo deportace do koncentračního tábora.¹⁶¹ Jako první v celém protektorátu se začaly exekuce vykonávat v Plzni. Již 28. května 1942 nechali nacisté popraviti šest osob v Lobzích, jednalo se o rodinu Václava Stehlíka a jeho zeti Františka Marešky z Rokycan, kteří pomáhali parašutistům. Tato poprava vyvolala vlnu rozrušení, jelikož se jednalo

---

¹⁶⁰ PLACHÝ, Zdeněk, *Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády*, Nové Sedlo u Lokte 2006, s. 8–12.

¹⁶¹ VAŠEK, ŠTĚPÁNEK, s. 102–103.

o zastřelení celé rodiny a veřejné prezentování tohoto činu.¹⁶² Sippenhaft se stal znakem druhého stanného práva, fungoval na principu kolektivní odpovědnosti celé rodiny za přešůpek proti nacismu. Poprvé se tato zásada objevila ve vyhlášení z 27. května 1942 a později se stala součástí nacistické politiky. Zatýkáni se provádělo i po likvidaci parašutistů. Odvolání druhého stanného práva proběhlo 3. července 1942, ale soudy fungovaly dále.¹⁶³ Frank poslal dopis adresovaný Hitlerovi, ve kterém shrnul výsledky stanných soudů: „*Uvádí, že v době stanného práva došlo k zatčení 3 188 Čechů. Na základě rozsudků stanných soudů Praha a Brno bylo zastřeleno 1 357 Čechů. V uvedeném počtu nejsou zahrnuty popravy z Lidic a Ležáků. V Praze bylo popraveno 936, v Brně 395 osob. 194 poprav připadá na Pardubice a na další místa a dobu po 3. červenci. Byly vyhlazeny Lidice (95 domů) a Ležáky (8 domů).*“¹⁶⁴

Dne 7. června 1942 se konala smuteční slavnost v protektorátu, vyvěsily se smuteční vlajky, biografy zůstaly uzavřené nejen v tento den, ale i v den pohřbu Heydricha, jenž se konal 9. června v Berlíně za účasti protektorátní vlády. Hitler požadoval odvetu za Heydrichovu smrt, první na řadě stálo židovské obyvatelstvo. Ještě 9. června odjel z Prahy vlak označený jako „AaH“ (Attentat auf Heydrich) vezoucí tisíc protektorátních Židů do vyhlazovacích táborů. Následně odjely další dva transporty z Terezína. Vražďení židovského obyvatelstva se stalo okamžitou reakcí, dle nacistů však ne dostatečnou odvetou za atentát, která by dokázala dopady vzdoru proti nacistické vládě. Nejdrastičtější odvetou Němců se tak stalo vyhlazení Lidic 10. června 1942, jež také narušilo odhodlání protektorátních obyvatel hájit parašutisty a vyvolalo nejistotu u obyvatelstva.¹⁶⁵ Po udání od Karla Čurdy a ukončení honu na atentátníky bylo vydáno úřední oznámení o dopadení pachatelů: „*Vrahové zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera a generála policie Reinharda Heydricha byli v ranních hodinách dne 18. června na základě rozsáhlých zjištění německé státní policejní ústředny pražské zadrženi v jednom pražském kostele, ve kterém se delší čas skrývali, a při dopadení zastřeleni. Zároveň se přitom podařilo zneškodnit bližší okruh jejich pomahačů. Všichni zločinci jsou příslušníky české národnosti, kteří byli spuštěni*

---

¹⁶² KYNCL, Vojtěch, *Bez výčitek: Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha*, Praha 2012, s. 170.

¹⁶³ VAŠEK, ŠTĚPÁNEK, s. 118–120.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 121.

¹⁶⁵ MACDONALD, s. 208–214.

*k provedení atentátu v Protektorátu [sic] s britských letounů.*¹⁶⁶ Následovala poprava generála Eliáše 19. června 1942. Do rukou gestapa padli další spolupracovníci parašutistů a rozsáhlá síť skupiny SILVER A byla zničena. Za podezření z ukrytí radiostanice LIBUŠE, s kterou Jiří Potůček stále unikal gestapu, potkal osadu Ležáky stejný osud jako Lidice. Radiostanice LIBUŠE se s Londýnem spojila naposledy 26. června 1942. Potůčka zastřelili nacisté o několik dní později.¹⁶⁷ Dopadeni byli všichni, kteří měli s parašutisty něco společného: *„Německý stanný soud 29. září 1942 odsoudil k smrti 252 mužů a žen z řad podporovatelů a příbuzných operace ANTHROPOID. Všichni byli popraveni v koncentračním táboře Mauthausen.*¹⁶⁸

10.2.1 Lidice a Ležáky

Nejkrutější nacistickou odvetou za atentát se stalo zničení a vyvraždění Lidic nedaleko Kladna. Záminkou pro zásah se stal milostný dopis, který sváděl k myšlence, že autor něco ví o atentátu. Kladenské gestapo z dopisu vydedukovalo, že se jedná o vesnici, kde napomáhali skrývat parašutisty. Dvě místní rodiny Horákových a Stříbrných k tomu naneštěstí měli své syny v československé armádě v Anglii. Gestapo do mlýna ukrylo vysílačku a britský samopal, aby odůvodnilo útok na vesnici.¹⁶⁹ V noci z 9. na 10. června 1942 obklíčily jednotky Wehrmachtu obec a nikoho nepustily z obce ven. Ženy a děti byly odvezeny do tělocvičny gymnázia v Kladně, odkud později ženy pokračovaly do koncentračního tábora a děti do Lodže. Muže a chlapce nad patnáct let čekalo zastřelení na místě. Trvalo ještě několik dní, než nacisté vesnici srovnali se zemí a budovy vyhodili do povětří. Lidický majetek a polnosti připadly nacistům.¹⁷⁰ O několik dní později nacisté dopadli další lidické muže a ženy, kteří v době přepadení vesnice pobývali v práci. Tito obyvatelé pak byli v Kobylisích zastřeleni: *„Celkem bylo zastřeleno 199 občanů Lidic, 184 žen odvečeno do koncentračního tábora Ravensbrücke, z nichž se jich po válce 143 vrátilo. Z 88 dětí skončilo 81 v plynu koncentráku Chelmno – to byla ona ohlašovaná „jiná výchova“ –, 7 jich bylo po válce*

---

¹⁶⁶ PLACHÝ, s. 80.

¹⁶⁷ ŠOLC, *Přijedeme za svítání*, s. 165–166.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 167.

¹⁶⁹ ŠOLC, *Nikdo nás nezastaví*, s. 79.

¹⁷⁰ HAASIS, s. 163.

objeveno žijících, nuceně adoptovaných německými rodinami.“¹⁷¹ Tisková kancelář vydala zprávu o zničení Lidic ze dne 11. června 1942, ve které uvádí důvod zničení obce: „Protože se obyvatelé této vesnice svou činností a podporou vrahů SS-Obergruppenführera Heydricha co nejhrubším způsobem provinili proti vydaným zákonům, byli dospělí muži zastřeleni, ženy dopraveny do koncentračního tábora a děti dány na náležité vychování. Budovy v obci byly srovnány se zemí a jméno obce bylo vymazáno.“¹⁷² Sutiny a rozvaliny domů nacisté rozváželi na různá místa, aby se co nejvíce změnil vzhled krajiny. Práce zde probíhaly ještě po celý rok 1943. Ve všech bankách byly zabaveny peníze z účtů lidických občanů, které pak putovaly na zvláštní konto „D 21 Sonderkonto Liditz“, z něhož čerpali nacisté náklady na výlohy spojené se zničením obce.¹⁷³

Podobný osud čekal o pouhé dva týdny později i menší osadu Ležáky u Pardubic. Z lomu u obce posílal zprávy vysílačkou LIBUŠE do Anglie člen skupiny SILVER A. Čurdovo přiznání obsahovalo i informace o odboji na Pardubicku a jako první gestapo zatkl místního mlynáře a správce lomu, odkud se vysílalo. Nacisté zapálili celou osadu a zastřelili místní obyvatelstvo. Přežily jen dvě děti, které se dostaly do německých rodin jako vhodné k převýchově.¹⁷⁴ Podobně jako u Lidic oznamoval zničení Ležáků protektorátní tisk. V návrhu tiskové zprávy pro státního tajemníka se psalo: „Dne 24. června byla osada Ležáky u Louky (okres Chrudim) srovnána se zemí. Dospělí obyvatelé byli podle stanného práva zastřeleni. Obyvatelstvo přechovávalo české parašutistické agenty, kteří měli vedoucí účast na přípravách k atentátu na SS-Obergruppenführera Heydricha, a pokoušelo se je zachránit před policejním zakročením. Členu sboru protektorátního četnictva, příslušný pro osadu, který se provinil jako napomahač, spáchal před svým zatčením sebevraždu.“¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² SEEMANN, s. 221.

¹⁷³ STEHLÍK, Eduard, *Lidice: příběh české vsi*, Praha 2004, s. 96–97.

¹⁷⁴ HAASIS, s. 163–164.

¹⁷⁵ LINHARTOVÁ, MĚŠŤÁNKOVÁ, MILOTOVÁ (eds.), s. 153.

11 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat život židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava v době působení zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Práce chronologicky sledovala postupné vydávání protizidovských zákonů a nařízení v souvislosti se snahou o vyloučení Židů z veřejného života a jejich další cesty do ghatt a koncentračních táborů.

Ihned po vzniku protektorátu se nacistický aparát snažil upevnit svou moc. Charakteristickým znakem se stala snaha kontrolovat projevy soukromého i veřejného života prostřednictvím státní správy. V první fázi protizidovské politiky vydala vláda nařízení o židovském majetku, což omezilo i hospodářství. Židé nesměli vykonávat mnohá povolání a disponovat svým majetkem. Postupně následovalo vyloučení ze společenského života, jež se projevilo zákazem návštěv biografů, hostinců či jiných veřejných míst. Pro uplatnění této politiky bylo důležité vymezení pojmu Žid. Dalším projevem ponižování se stalo veřejné označení těchto osob žlutou šesticípou hvězdou.

Postupně vznikaly plány na izolaci a koncentraci židovského obyvatelstva na území protektorátu. Vznikl takzvaný přeškolovací tábor Lípa, který měl za úkol naučit vězně manuálními dovednostem potřebným pro nasazení na nucených pracích. Pro koncentraci Židů vzniklo ghetto v Terezíně, které později bylo označováno jako tábor, jelikož se zde projevovaly prvky koncentračních táborů, samotné vymezení Terezína je tedy velmi problematické. Deportace a transporty fakticky započaly po nástupu Reinharda Heydricha (nepočítáme-li „Akci Nisko“, jež měla za úkol výstavbu přeškolovacího tábora). Jako první odjely transporty do Lodže, jejíž kapacita se však brzy naplnila, proto vznikl plán na výstavbu již zmíněno sběrného tábora v protektorátu, jímž se stal Terezín.

Proti nacistickému vedení vznikala místní i zahraniční odbojová hnutí. Odboj se projevoval v různých formách, například jako pomoc židovskému obyvatelstvu, snaha spojení s exilovou vládou, převádění přes hranice či bojkot tisku. Zmíněna byla například činnost Miloše O. Bondyho, který utekl kvůli svému židovskému původu ze země a stal se hlavním členem zpravodajské výzvědné služby v Budapešti.

K ještě většímu omezování Židů a jejich izolaci napomohlo jejich vyloučení z odběru novin a časopisů v lednu 1942. Prakticky jediným možným povoleným tiskem

se staly Židovské listy, tedy oficiální orgán Židovské náboženské obce v Praze. Tento tisk vycházel již od listopadu 1939 a jeho prvotním hlavním cílem bylo informovat o možnostech vystěhovalectví, nemalá pozornost byla věnována otázkám přeškolování. Nařízením vyřazení Židů z veřejného života a pronajímání jejich bytů vedlo k rozšíření rubriky „Malý oznamovatel“, kde mohli najít volný podnájem. Později noviny plnily funkci informačního pramene, v němž vycházela ustanovení, kterými se museli Židé řídit.

Po postupném vyřazování Židů z veřejného života, uzavření do ghatt a deportaci na východ vyvstala potřeba plánu pro uskutečnění konečného řešení židovské otázky. Tato záležitost se projednávala ve vile na břehu jezera Wannsee 20. ledna 1942. Důležitým se stalo vymezení podmínek k „evakuaci“, které určovaly, že Židy starší šedesáti pěti let, s těžkými zraněními a nositele Železného kříže I. třídy, deportují do Terezína. Ostatní Židé měli být nejdříve umístěni v takzvaných průchozích ghettech a odsud transportováni na východ. Při jednání vznikl zápis, ze kterého se z celkového počtu třiceti exemplářů, zachoval pouze jeden. Tento exemplář označený jako č. 16 se nazýval „Tajná říšská věc“.

Reinhardu Heydrichovi se podařilo potlačit a roztržít domácí odboj, proto mohla obyvatelům protektorátu pomoci pouze exilová vláda z Londýna. Proběhly pokusy o sabotážní akce i zvláštní operace za účelem informovat či narušit vedení protektorátu. Operace ANTHROPOID se stala jedinou úspěšně zakončenou teroristickou operací, o kterou se odboj pokusil. Atentát na zatupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byl spáchán 27. května 1942 v Praze na jeho cestě z Panenských Břežan na Hrad. Jozef Gabčík a Jan Kubiš se společně s dalšími parašutisty ukryli v kryptě pravoslavného kostela svatého Cyrila a Metoděje. Na následky zranění zemřel zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich 4. června 1942. Po vyzrazení místa úkrytu a šestihodinové obraně spáchali parašutisté sebevraždu poslední kulkou vstřelenou do spánku.

Téměř ihned po činu rozhlas oznámil zprávu o atentátu na Heydricha a zároveň vyhlášení výjimečného stavu platného nejprve pouze pro Prahu, večer již pro celý protektorát. Celé město se stalo uzavřeným a probíhaly zde domovní prohlídky. Znovu vznikly dva stanné soudy v Praze a Brně, které hojně odsuzovaly k trestům smrti. Hitler požadoval odvetu za Heydrichovu smrt, první na řadě byli Židé, proto 9. června 1942 odjel z Prahy vlak označený jako „AaH“ (Attentat auf Heydrich) vezoucí tisíc

protektorátních Židů do vyhlazovacích táborů, následovaly ho další dva transporty z Terezína. Vraždění židovského obyvatelstva se stalo okamžitou reakcí, dle nacistů však ne dostatečným trestem za atentát. Nacisté v pátrání po parašutistech masově odsuzovali obyvatele k trestům smrti. Jejich nejdrastičtější odvetou se stalo vyhlazení Lidic 10. června 1942, jež narušilo odhodlání protektorátních obyvatel hájit parašutisty a vyvolalo v lidech silnou nejistotu.

Původní plán na nucené vystěhování židovského obyvatelstva postupně přerostl v realizaci takzvaného konečného řešení, tedy systematicky promyšlenou genocidu. Konference ve Wannsee nepředstavovala žádný přelom v průběhu konečného řešení, ani nespustila genocidu evropských Židů. Důkazem toho je, že vznik ghatt, vraždění sovětských Židů i první vraždění plynem se odehrálo již v době před samotnou konferencí. Konference tedy sloužila spíše ke koordinaci a upevnění plánů na konečné řešení židovské otázky.

Téma této diplomové práce se zabývalo potlačováním práv a persekucí vybrané části obyvatelstva, jež sice sahá do minulosti, ale zůstává aktuální v některých aspektech do dnešní doby.

12 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Nevydané prameny

Archiv židovského muzea, Dokumenty persekuce, kartony 15, 16, 18.

Archiv židovského muzea, Terezín, karton 10.

Vydané prameny

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník III, Praha 1941.

Sammlung der Gesetze und Verordnungen: Sbíрка zákonů a nařízení, Praha 1942.

Periodika

Briesetal-Bote, 5. 6. 1942, XLI/129.

Český směr, 17. 2. 1940, XLII/7.

Türkische Post, 28. 5. 1942, XVII/126.

Literatura

ADLER, Hans Günther, *Terezín 1941–1945: Tvář nuceného společenství*, Brno 2003.

BENZ, Wolfgang, *Theresienstadt: Eine Geschichte von Täuschung und Vernichtung*, München 2013.

BERTON, Stanislav, *Das Attentat auf Reinhard Heydrich vom 27. Mai 1942. Ein Bericht des Kriminalrats Heinz Pannwitz*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 33, 1985, 4, s. 668–706.

BLODIG, Vojtěch, *Proměny terezínského ghetta v roce 1942*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1942 v protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 117–122.

BONDYOVÁ, Ruth, *Dětský blok v rodinném táboře*. In: BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita (eds.), *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi – Birkenau: Sborník z mezinárodní konference*, Praha 1994, s. 50–62.

BONDYOVÁ, Ruth, *Kronika zavírajících se bran: Jüdisches Nachrichtenblatt –*

- Židovské listy (1939–1945). In: KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 2001*, Praha 2001, s. 11–28.
- BREITMAN, Richard, *Plans for the Final Solution in Early 1941*. In: *German Studies Review* 17, 1994, 3, s. 483–493.
- DESCHNER, Günther, *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*, Praha 2002.
- DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939–1945*, Rychnov nad Kněžnou 1997.
- EMMERT, František, *Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v expanzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1935–1945*. In: *Moderní dějiny* 22, 2014, 2, s. 141–153.
- FEDOROVÍČ, Tomáš, *Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a terezínské ghetto*. In: *Terezínské listy* 40, 2012, s. 118–127.
- FRAJDL, Jiří, *Protektorát Čechy a Morava 1939–1945*, Moravská Třebová 1993.
- FRANKOVÁ, Anita, *Přípravy ke koncentraci protektorátních židů: „Předhistorie“ terezínského ghetta*. In: KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 2001*, Praha 2001, s. 29–50.
- GEBHART, Jan, *Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha 2007, s. 55–59.
- GEBHART, Jan, *Někteří z mnohých: k činnosti Josefa Fischera, Karla Bondyho a Miloše Otto Bondyho v českém odboji za druhé světové války*. In: KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana (eds.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*, Praha 1998, s. 145–161.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.
- GERLACH, Christian, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews*. In: *The Journal of Modern History* 70, 1998, 4, s. 759–812.
- GÖTZ, Aly, *„Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha 2006.
- HAASIS, Hellmut G., *Smrt v Praze: atentát na Reinharda Heydricha*, Praha 2004.
- HADASSAH, Davis, *What was the role of the Wannsee conference in the Final Solution?* In: *European Judaism: A journal for the New Europe* 32, 1999, 2, s. 26–36.
- HUSSON, Edouard, *Heydrich: konečné řešení židovské otázky*, Ostrava 2009.

- HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Denní rozkazy rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941–1945*, Praha 2003.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila, *Terezínské děti – bilance*. In: KÁRNÝ, Miroslav, BLODIG, Vojtěch (eds.), *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941–1945*, Praha 1992, s. 144–148.
- JINDROVÁ, Alena, *Přeškolovací tábor Lípa: součást nacistického plánu na vyvraždění Židů*, Havlíčkův Brod 2009.
- JURÁŠEK, Stanislav, *Předpisy o židovském majetku a další předpisy Židů se týkající*, Praha 1942.
- KALOUSOVÁ-HANÁKOVÁ, Eva, *Cesta ke svobodě (ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty)*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha 2007, s. 61–68.
- KASPEROVÁ, Dana, *Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha 2010.
- KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení“: *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.
- KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 46–56.
- KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Praha 1991.
- KÁRNÝ, Miroslav (ed.), *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939–1945: protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku*, Praha 2001.
- KONČELÍK, Jakub, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.), *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939–1941*, Praha 2003.
- KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana, HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: Dokumenty*, Praha 1997.
- KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944*, Brno 1999.
- KURAL, Václav, *Osobnost docenta Josefa Fischera v českém odboji*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.), *Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů*

- v letech druhé světové války, Praha 2007, s. 49–54.
- KVAČEK, Robert, *Atentát na Reinharda Heydricha v souvislostech*. In: Český časopis historický 111, 2013, 2, s. 269–275.
- KYNCL, Vojtěch, *Bez výčitek: Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha*, Praha 2012.
- LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), *Heydrichova okupační politika v dokumentech*, Praha 1987.
- MACDONALD, Callum, *Úder z Londýna: Atentát na obergruppenführera SS Reinharda Heydricha*, Praha 1997.
- MILOTOVÁ, Jaroslava, *Protektorátní tisk a „židovská otázka“*. In: KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 1996*, Praha 1996, s. 129–153.
- OSTERLOH, Jörg, *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010.
- PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou Říše*, Praha 1998.
- PETRŮV, Helena, *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*, Praha 2000.
- PETRŮV, Helena, *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2011.
- PLACHÝ, Zdeněk, *Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády*, Nové Sedlo u Lokte 2006.
- ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera: konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003.
- SEEMANN, Richard, *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008.
- SOBOTA, Emil, *Co to byl protektorát*, Praha 1946.
- STEHLÍK, Eduard, *Lidice: příběh české vsi*, Praha 2004.
- ŠOLC, Jiří, *Nikdo nás nezastaví*, Praha 1992.
- ŠOLC, Jiří, *Přijdeme za svítání: Diverze v neregulérní válce československého odboje v letech 1939–1945*, Praha 2005.
- ŠPRINGL, Jan, *Památník Terezín*. In: Terezínské listy 40, 2012, s. 40–61.
- ŠTĚPEK, Jiří, *Přídělové doklady z období tzv. protektorátu*, Praha 2010.
- ŠUSTEK, Vojtěch (ed.), *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava: edice historických dokumentů*, Praha 2012.
- TYL, Otakar, KULIŠOVÁ, Táňa, *Terezín: Malá pevnost: Ghetto*, Praha 1955.

VAŠEK, František, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *První a druhé stanné právo na Moravě (1941–1942)*, Brno 2008.

13 RESUMÉ

This Diploma thesis is focused on life of the Jewish population in the Protectorate of Bohemia and Moravia during the rule of the Deputy Reich-Protector Reinhard Heydrich. The first part of the text is an analysis of living in the Protectorate, especially issue of anti – Jewish laws.

After the Protectorate had been established, the Nazi Party started consolidating its power immediately. Totalitarian control over nearly all aspects of life by the government became the hallmark of this period. In the first phase of releasing of the anti – Jewish legislation, the government issued a regulation on Jewish property and reduced their businesses. Jews were prohibited from many occupations and they were not allowed to dispose of their property. They were gradually excluded from social life, because they weren't allowed to visit cinema, pubs and other public places. It was important to define the term Jew to implement this policy. Jewish people were also forced to wear identifiers such as yellow Star of David armbands or badges.

One of the chapters describes an attempt to concentrate and isolate Jews. Nazis preferred so called Tenant Relations with Jews, which enabled the planned resettlement of the population, over the plans for construction of an enclosed settlements and ghettoization. The creation of concentration camps started the vacation of houses and apartments, which were inhabited by Aryan residents. One example of such camp was Krásný Les castle, which was meant for people, who were unable to work.

The main topic of the thesis is a gradual excluding of the Jews from the public life and limitations of their laws. The author also describes their journey to the ghettos and the concentration camps. A chapter is specially dedicated to the ghetto Terezín, its creation and place of stay of prisoners waiting for the transport to other concentration camps. This chapter includes subsections describing the upbringing and the education of Jewish children in the protectorate itself and also in Terezín camp. The new level of anti – Jewish legislation is also analysed as well as the deportations. Attention is focused on the first transports to the Lodz and on the local ghetto. The part that deals with Heydrich's life and with his way into the lead of protectorate is an indispensable part of this Thesis. The following part is devoted to the regulation on marking of Jews and to the other regulations.

Special attention is paid to Reinhard Heydrich and to the plan of the final

solution to the Jewish question that was discussed at the conference in Wannsee. There also was local and foreign resistance against acts of the Deputy Reich-Protector. People of the different races and religions fought against the Nazis. For example Josef Fischer and his resistance activity can be named as well as Schmoranz's groups or O. Miloš Bondy, who fled the country because of his Jewish origin.

The Nazis dominated local press and they controlled what is written in it. Ability to work of the Nazi rule was disrupted by the foreign resistance and sabotage operation. The last chapter analyzes the plan of Heydrich's assassination, which is known as an operation ANTHROPOID. After Heydrich's death retaliation like a repression by the Nazi Party began. The Jewish transports signed "AaH" (Attentat auf Heydrich) were departed, the martial law was declared and the martial courts sentenced thousands of innocent people to death. The biggest strike was wiping villages Lidice and Ležáky out. It was meant as the reprisal for help to parachutes, who committed the assassination. Generally speaking, the oppression and persecution of the Jews started before Heydrich's arrival as the head of the Protectorate, and didn't stop after his death. Though Reinhard Heydrich was considered to be one of the main creators of the Holocaust, decimation policy continued after his death.

The original plan of the forced eviction of the Jewish population had been gradually growing into implementation of the Final Solution, in the other words systematic genocide. The Wannsee Conference did not bring any breakthrough in the Final Solution, even not started the genocide of European Jews. The creation of ghettos, killing of Soviet Jews or the fact that first killing by gassing had started before the conference can prove that. The Wannsee Conference was held just to discuss and consolidate Final Solution of the Jewish Question.

14 PŘÍLOHY

14.1 Seznam příloh

Příloha č. 1: Nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě.

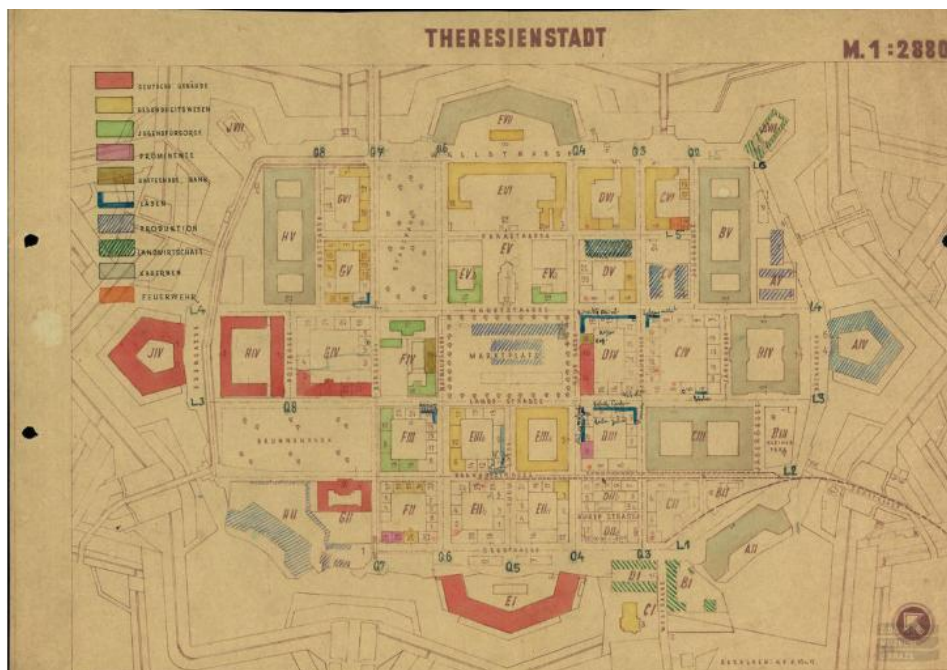
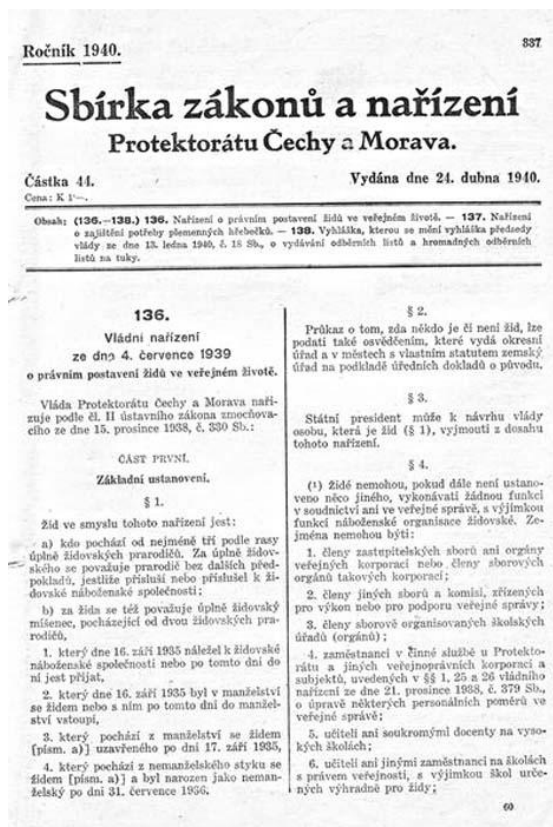
Příloha č. 2: Plán Terezína s označením využití jednotlivých objektů.

Příloha č. 3: Příchod vězňů do ghetta Terezín.

Příloha č. 4: Plán transportů do Terezína od vzniku ghetta do konce roku 1942.

Příloha č. 5: Protokol z Wannsee.

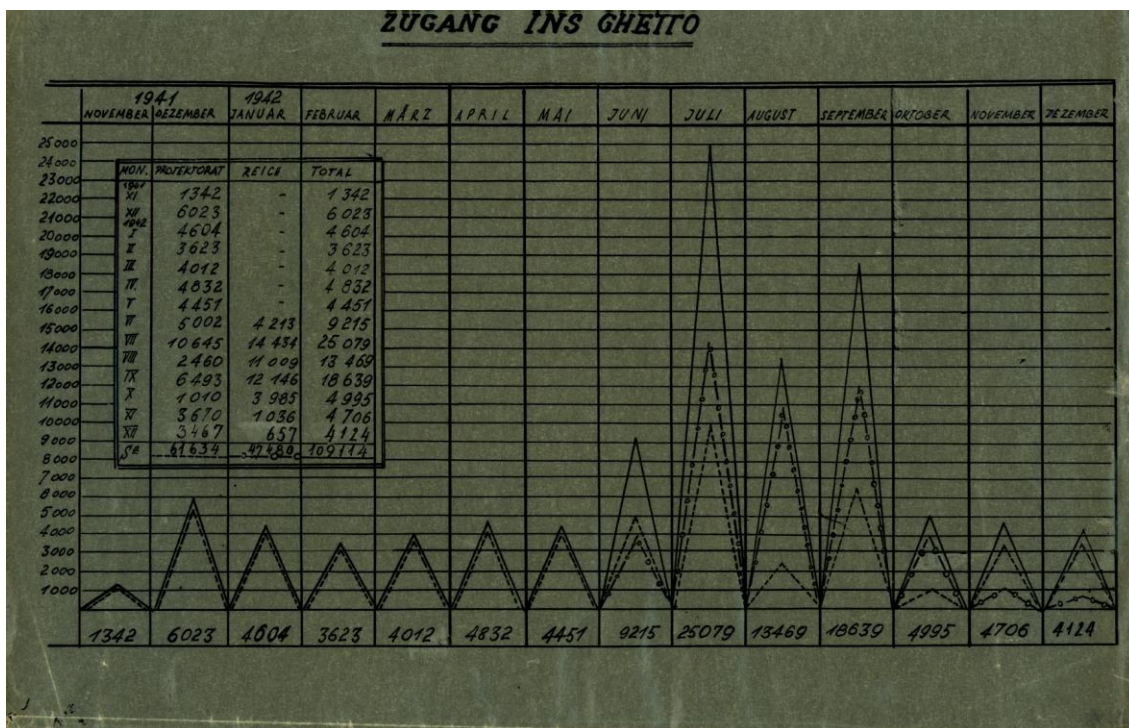
Příloha č. 6: Dobový tisk informující o atentátu na Reinharda Heydricha.

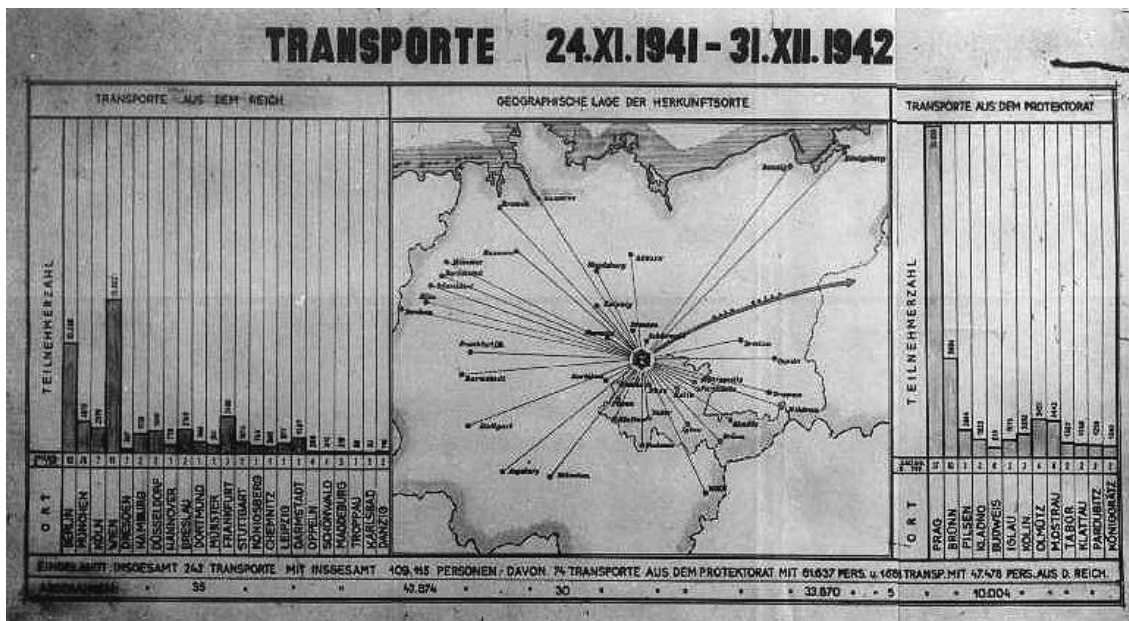
¹⁷⁶<http://old.ustrcr.cz/cs/protizidovska-opatreni-na-uzemi-protektoratu-cechy-a-morava#add1> [13. 4. 2017].

¹⁷⁷ AŽM, Terezín, kt. 24, Přehledy o možnostech ubytování a obytné plochy, Terezín 1942–1945.

Příloha č. 3 – Příchod vězňů do ghetta Terezín.¹⁷⁸

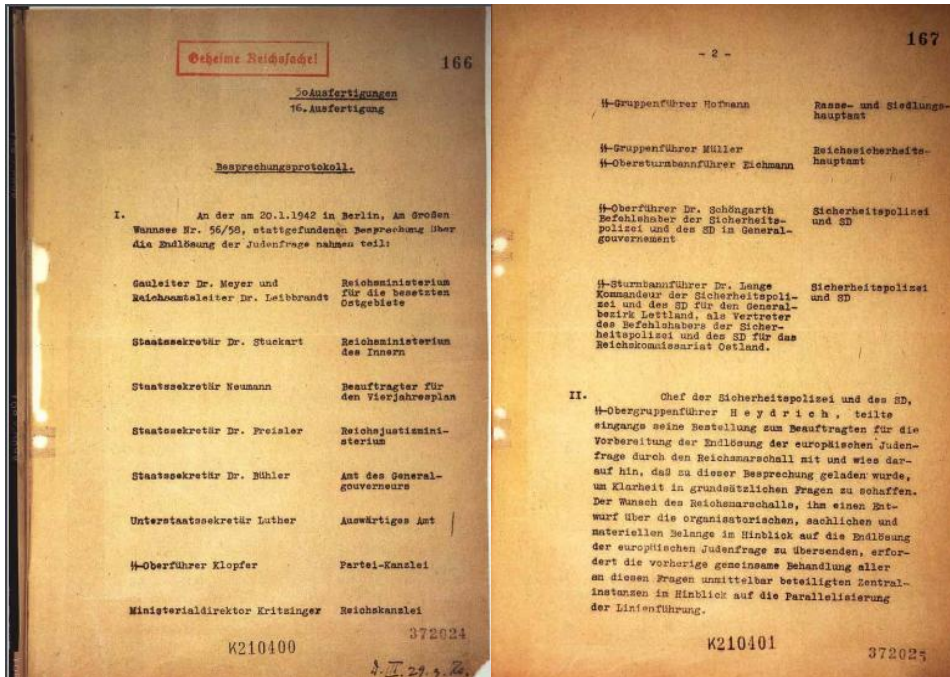

Příloha č. 4 – Plán transportů do Terezína od vzniku ghetta do konce roku 1942.¹⁷⁹

¹⁷⁸ AŽM, Terezín, kt. 10, Statistika příchodu vězňů do ghetta Terezín, 1941–1942.

¹⁷⁹ <http://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/terezin/plan-transportu-do-terezina-v-dobe-od-vzniku-ghetta-do-konce-roku-1942/> [13. 4. 2017].

180 http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/dokumente/protokoll-januar1942_barrierefrei.pdf [13. 4. 2017].

181 AŽM, Terezín, kt. 18, Atentát na Heydricha, Praha 29. května 1942.